

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ

ЗАНАТСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ

ЗАНАТСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ

Издавач:

Историјски архив Пожаревац
www.arhivpozarevac.org.rs
info@arhivpozarevac.org.rs
Едиција „Изложбени каталози”
Каталог 24

За издавача:

Др Јасмина Николић, директор

Главни и одговорни уредник:

Др Јасмина Николић

Аутори изложбе и каталога:

Др Драгана Милорадовић
Јасмина Живковић, мср.

Организација и визуелизација изложбе:

Историјски архив Пожаревац

Превод на енглески језик каталога докумената:

Милица Живковић

Припрема и штампа:

Newpress Смедерево

Тираж: 300

ISBN 978-86-84969-81-3

2017. Историјски архив Пожаревац

© Сва права задржана

Није дозвољено дељење, умножавање и дистрибуција садржаја у комерцијалне сврхе без изричитог пристанка Историјског архива Пожареваца. Доступне садржаје корисници могу користити искључиво уз поштовање ауторских права и навођење извора података.

Штампање каталога изложбе и поставку изложбе омогућио је Град Пожаревац

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Изложбени каталози
Каталог 24

Др Драгана Милорадовић
Јасмина Живковић, мср.

ЗАНАТСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ

Пожаревац, 2017.

ЗНАТСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ, 1850-1950.
- ПРОЈЕКАТ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ -

Др Јасмина Николић
Историјски архив Пожаревац

ЗАНАТСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ, 1850-1950. - ПРОЈЕКАТ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ПОЖАРЕВАЦ -¹

У другој половини 19. века пожаревачка Табачка чаршија била је стедиште великог броја занатских радњи. У том делу вароши налазиле су се ћурчије, сарачи, седлари, опанчари, обућари, терзије, абације, мајстори за производе од коже, али и мумције, лецидери и други. Пожаревац је још 1836. године имао 305 занатлија и 268 дућана у којима су се продавали занатски производи. Године 1886. у Пожаревцу је било 507 мајстора, 400 калфи и 117 шегрта, окупљених у различитим мешовито-занатским еснафима. Крајем 19. и почетком 20. века у Пожаревцу је било 20 занатлијских еснафа са укупно 796 чланова.

У првој половини 20. века, са друге стране, неке занатске радионице су својим проширивањем производње и уложеног капитала, а посебно увођењем машинског парка, постепено прерастале у права мала индустријска предузећа, што је довело до тога да занатство Округа пожаревачког престане да има ону улогу коју је поседовало у другој половини 19. века. Сходно томе, само занатство овог краја се извесно модернизује, одржавају се праве мале школе – занатски курсеви, уводи се социјална заштита за занатлије, задржавају се они занати који су настали под западним утицајима и оне занатске области и радионице које су могле још увек да се прилагоде тржишној утакмици са индустријским производима. Генерално посматрано, кроз судбину занатства пожаревачког краја у овом периоду, можемо на неки начин пратити и модернизацијске промене у начину живљења и структури читавог његовог друштва.

1 Пројекат „Занатство Округа Пожаревачког“ обухвата: изложбену поставку на отвореном (дворишни комплекс Историјског архива „Стара касарна – Павиљон 4“, Моше Пијаде бб у Пожаревцу), каталог изложбе (објављен у едицији „Изложбени каталози“ – каталог 24), електронско издање/виртуелну изложбу (објављено у едицији „Електронска издања и виртуелне изложбе“ – е-издање 14) и сет архивских фотографија на разгледницама (објављено у едицији „Културна баштина“ – сет 15).

Поред лимарског, браварског, сајцијског, вошкарско-лецидерског и бонбоџијског заната, у Пожаревцу, у првој половини 20. века, раде и грађевинари, предузимачи, машинбравари, каменоресци, фотографи, инсталатери шмркова, оштрачи ножева, стаклоресци, штампари, а већ тридесетих и четрдесетих година књиговесци, произвођачи вештачког цвећа, трикотажери, шеширџије, вунолачари, ткачи, везиље, модискиње, електроинасталатери, инсталатери водовода, чистачи јама и канала, димничари, тузачи кафе, содаџије, произвођачи сувог теста, воћних сокова, произвођачи пантљика, брусева, клесари, млинари, чистачи обуће и метлари.

Историјско-антрополошка студија о занатима у Пожаревачком округу, која је пред уваженим читаоцима, са примењеним мултидисциплинарним архивистичким, историјским и антрополошким приступом, омогућава расветљавање ове теме у светлу културне историје и утицаја глобалног друштвено-економског система на појединца – занатлију.

Архивистичко-историјски приступ овој теми, дат у првом делу студије ауторке Јасмине Живковић, мср, подразумева анализу развоја занатске делатности као једне од примарних у Пожаревачком (данашњем Браничевском) округу, у периоду од средине 19. до средине 20. века, са нарочитим освртом на врсту заната, број занатлија, оснивање и рад еснафских удружења и њихов допринос регионалном и националном привредном развоју.

Антрополошки приступ теми, са друге стране, дат у другом делу студије аутора др Драгана Милорадовић, подразумева сагледавање и тумачење утицаја друштвено-економских процеса и доминантних културних образаца на занатску делатност и појединца као члана друштва у времену и простору. Она обухвата идентификацију, класификацију и систематизацију занатске делатности у традиционалној култури, као и преживеле облике појединих традиционалних заната у савременом друштву.

Посебном целином студије обухваћен је попис архивских докумената, фотографија, калфенских

писама, из коришћених архивских фондова занатлијских еснафа и удружења, који се чувају у Историјском архиву Пожаревац. Богатство ових историјских сведочанстава огледа се у обиљу података о организацији, делатностима, циљевима, начину управљања, бројности чланства, пословним контактима и ширим облицима организовања на просторима тадашње државе, а чијим је проучавањем обликована слика о улози и доприносу ових удружења развоју тадашње занатске привреде у целини.

Са историјско-архивистичког и културолошког аспекта, публикавањем овог каталога и истоимене електронске публикације, као и изложбом на отвореном (у дворишном комплексу Историјског архива Пожаревац), пројекат Историјског архива Пожаревац „Занатство Округа Пожаревачког“ је одржив – заснива се на заштити архивске грађе и културног наслеђа, њиховог представљања јавности, као и доступности за коришћење истих у научне, стручне и едукативне сврхе, чиме је, у крајњој линији, испуњена мисија и визија самог пројекта.

Богата архивска, историјска и антрополошка грађа, изнета у електронској и штампаној публикацији и на изложби, требало би да покрене регионалне и међународне субјекте у циљу компарације, истраживања, заштите, ревитализације и презентације националног наслеђа. Пројекат представља и полазну основу за регионалну и међународну сарадњу заинтересованих балканских земаља (Бугарске, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Грчке), чији су се утицаји прожимали, стварајући један посебан, препознатљиви, културни простор.

Друштвени аспект одрживости овог пројекта Историјског архива Пожаревац подразумева стварање осећања вредновања културне прошлости и садашњости и међусобног повезивања локалне, регионалне и шире међународне заједнице, како у циљу проучавања, презентације и еду-

кације, тако и у циљу примене њених резултата у савременој друштвеној стварности.

У економском смислу, овај пројекат своју одрживост базира на пружању могућности различитим привредним субјектима да се на прави начин упознају са културно-историјским вредностима свога краја и да, уз адекватну комерцијалну примену и презентацију, прошире и унапреде своју делатност. То се, пре свега, односи на туризам и угоститељство који све више потенцирају културно-историјске вредности, са циљем стварања културно-географског идентитета.

На крају, можемо констатовати да изложба на отвореном „Занатство Округа Пожаревачког“ и пратеће публикације, дају допринос заштити, коришћењу културног наслеђа и одрживом развоју, промоцији архивске грађе као културног добра, обезбеђују услове за доступност садржаја архивске грађе јавности, али имају и значај за развој и унапређење архивске струке и постизања нових научних резултата.

Сасвим на крају, остварена је подршка Министарства културе и информисања Републике Србије и Града Пожареваца у реализацији овог пројекта Историјског архива Пожаревац, као и мултидисциплинарност. Стога, Историјски архив Пожаревац и аутори захваљују Министарству културе и информисања Републике Србије које је омогућило истраживање, одабирање и скенирање архивске грађе из фондова и збирки Архива Србије, Архива Југославије и Архива Војводине.

Историјски архив Пожаревац и аутори посебну захвалност дугују Граду Пожаревцу који је омогућио реализацију изложбе на отвореном (која је постала део туристичке понуде Града), као и публикавање каталога, електронског издања – виртуелне изложбе и сета архивских фотографија на разгледницама „Занатство Округа Пожаревачког“.

У Пожаревцу, 30. септембра 2017. године

Изложба на отвореном
Историјски архив Пожаревац – Депо „Стара касарна – Павиљон 4”
Моше Пијаде бб, Пожаревац
(Фотографија: Марио Лисовски)

ЗНАТСТВО У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ

Јасмина Живковић, мр.
Историјски архив Пожаревац

ЗАНАТСТВО У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ¹

Промене у друштвеном и економском смислу средином 19. века, мењале су традиционалну слику патријархалног живота у Србији. Веће промене у том правцу довеле су до евидентнијег осиромашења сеоског становништва, које је у тек стасалој српској модерној држави, чинило „народну већину“. Сиромашним слојевима „издиференцираног“ сељаштва занати постају главно, а земљорадња споредно занимање. Из редова оних који су остали без земље настао је мањи број самоуких сеоских занатлија. Они су, врло често без самосталне радње или помоћне радне снаге, занате најчешће обављали у кућним условима, тамо где се указивала потреба, обично без накнаде, или само за стан или храну.

На селу је највише био заступљен ковачки занат. У сеоским ковачницама су израђивани најпотребнији гвоздени предмети за пољопривредно газдинство, обављане ситне поправке.² Веома заступљени занати по селима били су такође зидарско-тесарски, дунђерски и дрводељски занат.³ Поједина села су имала једног или више качара или колара, који су се овим занатима бавили поред земљорадње, за новац,

храну или радну снагу. Од осталих сеоских заната издвајали су се грнчарски, црепарско-ћерамицијски, поткивачки, опанчарски, ћурчијски.⁴

Илустрација број 1. Пољед на занатски Пожаревац: Краљева улица, почетком 20. века (ИАП, Дигитална збирка фотографија)

Међутим, поред самосталних сеоских занатлија, село је привлачило и варошке мајсторе, који су тражили ново тржиште с обзиром да је конкуренција у градовима бивала све јача. Источњачки начин живота, као резултат вишевековног турског утицаја, постепено је уступао место новом, модерном начину живљења, са све већим утицајем западне културе. Тако је непосредно после утемељавања државне организације, настала потреба за подизањем нових надлештава, касарни, школа, цркава, изградња путева, мостова, државних радионица, кожара, штофара, типографије, књигевнице. За овакве послове било је потребно знање којим нису у потпуности располагале домаће занатлије, тако да су их, у највећем броју случајева, обављале занатлије из иностранства.⁵ У Србији су

1 Део уводног текста о занатству у Пожаревачком округу је објављен у каталогу изложбе „Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе“, ауторке Јасмине Живковић, издање Историјског архива Пожаревац, 2006.

2 Никола Вучо, *Привредна историја Србије до Првој светској рата*, Београд, 1955, 190, 191. Крајем 19. века у Србији је у селима било преко 3000 ковача. Такође су били развијени у том периоду абацијски (или терзијски), мутавцијски и стари бојацијски занат.

3 Н. Вучо, *нав. дело*, 191. Познати дунђери и зидари из Босне (Осањани, Сокољани), југоисточне Србије и Македоније одлазили су ради зараде у печалбу, настанујући села и остала већа места по разним крајевима Србије.

4 Н. Вучо, *нав. дело*, 192. Ј. Живковић, *Пожаревачки округ у привреди српске буржоаске државе*, Историјски архив Пожаревац, 2007, 60-64.

5 Н. Вучо, *нав. дело*, 192. У многим писмима кнеза Ми-

се појавили дотада непознати занати: звоноливци, шлосери, тишлери, снајдери, чизмари, пекари.

„Страна индустријска производња преплавила је српско тржиште привлачећи све варошке и сеоске потрошаче, домаћи трговци су одузимали занатлијама посредничку добит и незаконито обављали занатске послове, сеоске занатлије су шириле своје занате по селу, сеоски дућани су одвраћали сеоске потрошаче од вароши, панађури⁶ су наносили занатлијама више штете него користи, торбари су крстарили по варошима и варошицама, домаћа индустријска производња, једном кад се појавила, заузела је своје место на тржишту, а поред свега тога занатлијски мајстори трвили су се међу собом, имућнији су рушили сиромашније, многи су незаконито радили туђе занате, отимали другима муштерије, трговали кришом разном занатском робом, примамљивали туђе калфе, кудили туђу робу, уцењивали и потказивали властима друге занатлије, а сви заједно гонили су нештедимце „бесправне“ занатлије,

лоша и нахијских старешина истиче се стална брига да се за најхитније радове обезбеди потребан број страних занатлија, зидара, циглара, црепара, кречара, калдрмџија, дунђера, тишлера молера из Аустрије, Немачке, Македоније, Румуније, Турске...

6 Панађур (вашар) је био место окупљања трговаца и занатлија, на коме су се продавали занатски производи, а организовали су се у варошима или селима у време које је одобравала висока државна власти. Панађур Пожаревцу је до краја 1841. Године био организован на празник „Томине недеље“, а од наредне године, на молбу мештана и уз кнежево одобрење, држан је на „Павлов дан“. Бранко Перуничкић, *Пожаревац и његово уједињено подручје* (зборник докумената), Београд, 1977, 941-942, а према АС- Совет - 68-1842.

Илустрација број 2. Случај Леополда Будимског, стољара из Великој Градињској пресуда Апелационог суда, 1922. г. (ИАП, Првостепен суд Пожаревац)

своје наопасније такмаце и непријатеље“,⁷ писао је Никола Вучо о почецима озбиљнијег занатства на територији Србије, самим тим и Пожаревачког округа. Тако је крајем 19. и почетком 20. века, а услед сталног прилива страних производа, појавом све већег броја нових занатских радњи али и развојем домаће индустрије, код појединих заната, посебно код групе старих заната, дошло до застоја чак и опадања производње.⁸ Опстајали су углавном занати који су имали услова да се развијају, дакле група тзв. нових заната.

Захваљујући близини граничног прелаза ка ташњој Аустроугарској, те статусу пограничног

7 Н. Вучо, *нав. дело*, 199. Јасмина Живковић, *наведено дело*, 60-64.

8 Н. Вучо, *нав. дело*, 193. Према попису од 1890. године на земљорадњу је долазило 84,11%, на занатство и индустрију 6,54% (људство запослено у индустрији узимало је мали проценат у односу на занатство), на трговину 4,63% и на остала занимања 4,72% од целокупног становништва. Статистика Кр. Србије 1893, 1.

округа, у Пожаревац, Велико Градиште, Голубац, Рам, Дубравицу је пристигао велики број занатлија управо са севера, доносећи битне новине којима ће се занатство у пожаревачком крају унапредити и убрзано развијати током друге половине 19. века. Још почетком 18. века, за време двадесетогодишње аустријске владавине, у споменицама Пожареваца помињу се „Славко ћерамичија“, „Немац зидар“, качарски мајстор Радосав и Франц пинтер.⁹ Аустроугарске занатлије касније и појединачно прелазе у Пожаревац и утичу на усавшавање заната, али се у већој мери досељавају у Пожаревац тек по његовом ослобођењу од Турака, 1815. године.

Пожаревачка чаршија је у другој половини 19. века била стециште великог броја занатских радњи: у Пожаревацу занатство није заостајало за трговином.¹⁰ Пожаревачке занатлије су углавном имале радње и дућане у главној варошкој улици - Табачкој чаршији.¹¹ У том делу вароши су се налазиле ћурчије, сарачи, седлари, опанчари, обућари, терзије, абаџије, мајстори за производе од коже, али и мумџије, лецидери и други. Поједине занатлије су оснивале своје филијале у другим градовима или селима, поред већ постојећих у Пожаревацу.¹²

У Историјском архиву Пожаревац чувају се архивски фондови занатлијских еснафа и удружења чији су почеди бележени на размеђи два

Илустрација број 3. Поглед на главну улицу у Петровцу, са занатским радњама (Из приватне колекције)

века, а њихова активност у Пожаревачком округу је сваке године била озбиљнија. Богатство ових сведочанстава историје огледа се у обиљу драгоцених података о организацији, делатности, циљевима, начину управљања, бројности чланства, пословним контактима и ширим облицима организовања на просторима тадашње државе. Пажљивим проучавањем ових извора, стиче се слика о улози и доприносу ових удружења развоју тадашње занатске привреде у целини.

Није познато од када тачно, али 1911. године су у Пожаревачком срезу већ постојали следећи занати: абаџијски, бојаџијско-берберски, дунђерски, ковачко-поткивачко-лимарски, коначко-туфегџијски, мумџијско-сапунџијско-свећарски, обућарско-сарачко-сатлерски, опанчарски, папуџијски, столарско-браварско-молерски, сукнарски, терзијско-памуклијашки и јорганџијски, терзијско-кројачки, ћурчијски, ужарско-лончарски и хлебарско-пекарско-колачарски, лецидерски. Већина занатлија је тих година била организована у еснафе.¹³

Нешто слабије, али је занатство и у другим крајевима Пожаревачког округа било заступљено још у првој половини 19. века. У Жабарима је већ 1830. године било забележено више ковача и поткивача, затим колара, столара. После првог светског рата нагло се развијао клонферски

9 Мих. Ј. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Пожаревац, 1928, 57. Према овом аутору, Качар Радосав је до доласка аустријских занатлија на бурад стављао дрвене обруче, као што се и данас стављају у Јужној Србији, али је од Франса пинтера научио како се стављају гвоздени обручи, као јачи и практичнији.

10 Даница Ђокић, *Занати у Пожаревацу у 19 и првој половини 20 века*, Пожаревац, 1996, 5,6. Пожаревац је још у првој половини 19 века, поред Београда, Јагодине и Шапца, представљао најразвијенији занатски центар у тадашњој Србији.

11 М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош, 1858-1918*, Посебна издања, књига 5, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011, 130; По М. Манојловићу, Табачка чаршија је своје име управо добила по бројним радњама занатлија који су израђивали производе од коже „табака“.

12 М. Манојловић, *наведено дело*, 130.

13 Д. Ђокић, *нав. дело*, 11,12. М. Манојловић, *Браничевски алманах*, Пожаревац, 2002, 176.

занат, што је било разумљиво када се зна да су клонфери израђивали све кућевне посуде (кофе, казане, тепсије, плехове, касније олуке за куће). Грнчарски и лончарски занат, воскари, бербери су се интензивније јавили у каснијем периоду, а у међуратном је варошки живот био назамислив без пекара, посластичара, касапа месара, содација, кафеција-механиција.¹⁴

Јован Костић, Груја Милисављевић и још дванаест трговаца из варошице Петровац је 1874. године, посебним писменом тражило од министра унутрашњих дела да се дозволи оснивање Болтацијско-бакалског еснафа у Петровцу.¹⁵ Постоје подаци о Занатлијском еснафу за варош Петровац, у периоду од 1912-1937. година,¹⁶ као и о Удружењу занатлија среза рамског, Велико Градиште, за период 1897-1945. година.¹⁷ Издвојићемо столарску радњу Леополда Будимског у Великом Градишту, која је за своје време пословала изузетно добро.¹⁸ Међу најраспрострањенијим занатима у Жагубици и Хомољском срезу налазили су се ковачки и абаџијски. Чланови Занатског мешовитог еснафа среза Хомољског су биле абаџије слабијег имовног стања, који су се углавном бавили израдом – шивењем „белог сукна – селачког простог одела“, због чега је управа еснафа тражила одобрење права да издаје мајсторска писма – уверења о положеним мајсторским и шегртским испитима у Жагубици, како би се занатлијама смањили разни административни трошкови око полагања стручних испита.¹⁹

Обавезно протоколисање занатских радњи је било уведено Законом о таксама из 1897. године, по коме су се протоколације вршиле пред Првостепеним судом, у одређеном року, уз наплату таксе.²⁰ Одредбе једног од напреднијих законских

14 М. Манојловић, *Жабари*, Жабари, 1998, 119-129.

15 Бранко Перуничкић, *Петровац на Млави*, Београд, 1980, 169. Наведен је архивски документ под сигнатуром АС-МУД П П 169-1874.

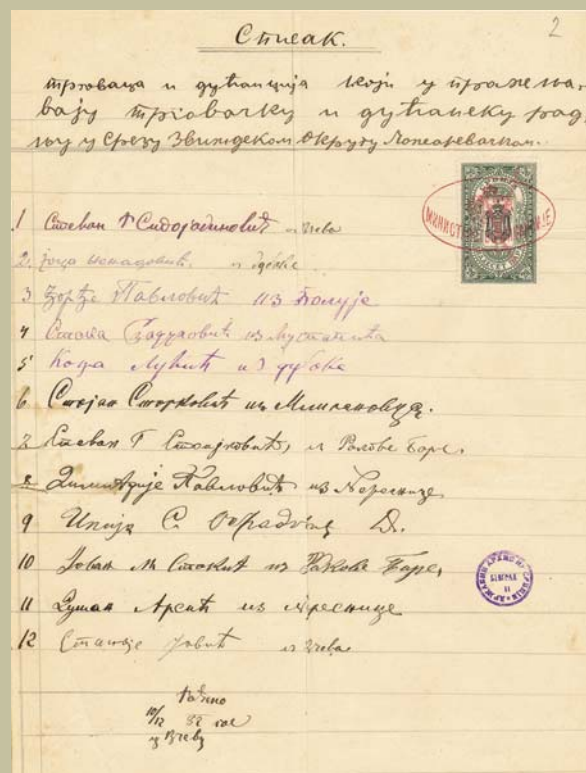
16 ИАП, а.ф. Занатлијски еснаф за варош Пожаревац, Досије фонда бр. 39.

17 ИАП, Удружење занатлија среза рамског, Велико градиште, 1897-1945, Досије фонда бр. 55.

18 Ј. Живковић, *наведено дело*, 60-64.

19 ИАП, Удружење занатлија среза Хомољског, Жагубица, акт број 41. од 25. новембра 1920.

20 М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош 1858-1918*, 133.

Илустрација бр. 4. Списак трговаца и занатлија који су тражили оснивање Трговачко-болтацијског еснафа у Кучеву (Архив Србије, Министарство Народне Привреде Т, 1883)

текстова свога времена, Закона о радњама из 1910. године биле су обавезујуће и за занатлије. Касније, у Краљевини Југославији, занатлије су пословале по сличном принципу, а њихово организовање у опште занатско удружење је био начин да се побољша положај занатства као гране производње, али и занатлија у смислу њихових права, интереса, економских олакшица, удруживања, пласирања занатских производа. У Краљевини су занатлијска удружења морала да, у одређеном року од дана ступања на снагу новодонетих прописа из области производних односа, своје пословање ускладе са тим прописима и предложе правила о раду удружења, на одобрење Занатској комори.²¹ Тим поводом је Занатска комора израдила један тип правила као узорни модел за сва занатска удруже-

21 Занатлије су биле дужне, као и друге производне бранше, да поступају у складу са Законом о радњама, донетим 1932. године.

ња, чиме се настојало да обезбеди једнообразно пословање занатских удружења.

У грађи *Удружења занатлија за срез хомољски, Жагубица*, сачувана је архива о занатлијама овог краја из периода 1901-1951. година. У њој се налази значајна и разноврсна документација о занатлијама „протоколисаном“ (регистрованим) на територији Хомољског среза. У једном периоду, преовлађујући назив удружења је био Занатски мешовити еснаф за срез Хомољски. Веом су интересантни записници са седница Управног одбора, дневник рада, скуп-

штински записници за период од 1920. до 1932. године, годишњи закључни рачун Мешовитог занатлијског еснафа, спискови чланова еснафа, статут Занатске коморе, лист за прикупљање података о занатима, ученички уговори или извештај о раду занатске банке Краљевине СХС АД Београд из 1928. године.²² Обимна преписка говори о учесталости занатлијских питања, а посредно указује на значај ове бранше у Србији која је већ доброно закорачила у модернизацијске процесе и индустријализацију.

Дванаест дућанција из среза звишког у Кучеву је 1892. године писало начелнику среза и министру финансија тражећи да се у овом срезу, односно у Кучеву, образује Трговачко болтацијски еснаф,²³ који би чинили трговци, дућанције и болтације из варошице Кучево и околних места у срезу Звишком.²⁴ С обзиром на сметње у организацији еснафа, према Уредби о еснафима, мини-

22 ИАП, Удружење занатлија за срез Хомољски, Жагубица, 1901-1951, Досије фонда бр. 43.

23 АС, МНП, Т 1883, I, 47-01.

24 АС, МНП, Т 1883, I, 47-01.

БИЛАНС

Прихода и расхода Касе Еснафа Болтацијског заната у Пожаревцу за 1907. годину

Регистр бр. 1. Дана 1. Јануара 1907. године. Записници еснафа.

Приход од...	Износ	Расход на...	Износ
1. На приходе од...	298-55	1. На просеку Касе Еснафа за 1907. годину...	10-
2. На приходе од...	66-40	2. На отплате за...	50-10
		3. На отплате за...	19-
		4. На отплате за...	18-
		5. На отплате за...	3-
		6. На отплате за...	200-
		7. На отплате за...	222-10
		8. На отплате за...	170-85
		9. На отплате за...	462-95
СВЕУКУПНО:	402-95	СВЕУКУПНО:	462-95

Ване Еснафа на дан 1. Јануара 1907. године

I. Уговорбу у каси:	120-55	Ване Еснафа:	
II. На отплате за...	200-	Ване Еснафа:	
III. Уговорбу у каси:	480-	Ване Еснафа:	
IV. Уговорбу у каси:	300-	Ване Еснафа:	
V. Уговорбу у каси:	250-	Ване Еснафа:	
VI. Уговорбу у каси:	86-90	Ване Еснафа:	
СВЕУКУПНО:	1022-75	СВЕУКУПНО:	1022-75

Датум: 1. Јануар 1907. године

Председник еснафа: [Потпис]

Члан еснафа: [Потпис]

Илустрација бр. 5. Биланс прихода и расхода касе Болтацијског заната у Пожаревцу, 1907. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожареваца)

стар није дао потребно одобрење, понајвише због тога што је оснивање еснафа према Уредби било предвиђено одвојено за варошке занатлије, а не и за сеоске занатлије. Највећу количину архиве Удружења занатлија за срез звишки Кучево за период 1911-1945. година, чине књиге евиденције, деловодни протоколи, затим регистар занатских ученика, именик пословних књижица, књига записника са седница удружења (1912-1924). Уочавамо, путем деловодног протокола Фонда занатског дома у Кучеву, преписку из 1929-1930. године, везану за намеру кучевачких занатлија да подигну дом занатског удружења.²⁵ Увидом у истоврсну документацију Фонда занатског дома у Пожаревцу, насталу у периоду од 1938. до 1954. године, такође проналазимо вредну преписку у прилог подизања дома занатлија у Пожаревцу.²⁶

25 ИАП, Удружење занатлија за срез Звишки, Кучево, 1900-1948, Досије фонда бр. 253.

26 ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревацког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1959), Деловодни протокол фонда занатског дома, 1938-1954. године, књига 11.

149/33

Списак занатлија из среза Хомољског, који су уплатили члански улог, 1933.

Бр. сл.	Име и Презиме	Уплата у динарима	Укупно
1	Сисава Савић	10 -	
2	Милош Вуковић	10 -	
3	Милош Савић	10 -	
4	Милош Савић	10 -	
5	Милош Савић	10 -	
6	Сисава Савић	10 -	
7	Сисава Савић	10 -	
8	Јован Савић	10 -	
9	Милош Савић	10 -	
10	Милош Савић	10 -	
11	Милош Савић	10 -	
12	Милош Савић	10 -	
13	Милош Савић	10 -	
14	Милош Савић	10 -	
15	Милош Савић	10 -	
16	Милош Савић	10 -	
17	Милош Савић	10 -	
18	Милош Савић	10 -	
19	Милош Савић	10 -	
20	Милош Савић	10 -	
21	Милош Савић	10 -	
22	Милош Савић	10 -	
		Укупно динара 220 -	

Удружење занатлија среза Хомољског, 1933. год.

Председник
Радолд Марковић

Илустрација бр. 6. Списак занатлија из среза Хомољског, који су уплатили члански улог, 1933. (ИАП, Удружење занатлија среза Хомољског, Жатуница)

Из архивске грађе - заједништво занатлија: значај струковних еснафа и удружења

Еснафима су били обухваћени скоро сви тада постојећи занати у Пожаревцу.²⁷ Тридесетих година 19. века у Пожаревцу и Пожаревачком округу „находили“ су се занатлијски еснафи: терзија, абација, ћурчија, каптакција, папуција, сарача, табака, бојација, мутавција, вренгијаша, асурција, екмеција и бербера, тутунција, мумција и леци-

27 Д. Ђокић, *нав. дело*, 11.12. Пожаревачке занатлије су крајем 19. века све више осећале потребу да своје интересе заштите ван еснафске организације.

дера, кујунција, калајџија и бакрачара, тувекција, ковача, набланта, грнчара, молера, дунђера, качара, пинтера, колара, циглара и ћерамиција, кречара, каменорезаца, меричара, восковција.²⁸

Из периода од 1850. до 1911. године су сачуване књиге евиденција о раду занатлијских еснафа, који су струковно били образовани и делали на пожаревачкој територији самостално и засебно. Тако су одвојене седнице одржавали органи еснафа ковачко-поткивачко-лимарског, коларског, обућарско-сарачко-сатлерског, опанчарског (књига записника конференције мајстора опанчарског заната), терзијско-памуклијског и јорганџијског, ћурчијског, хлебарско-пекарско-колачарског.²⁹

Такође, у Пожаревцу је 1893. године, на иницијативу Збора занатлијског радничког савеза, одлучено да се оснује самостално удружење пожаревачких радника и занатлија по називом „Слога пожаревачких радника и занатлија“, а међу оснивачима су се налазиле бројне угледне пожаревачке занатлије.³⁰ Пожаревачке занатлије су се значајније ангажовале и на нивоу Српског занатлијског радничког савеза, када је на скупштини Савеза 1893. године за члана Верификационог одбора био изабран Никола Марковић, колар, а у председништво Душан М. Живојиновић, фотограф и делегат удружења „Слога пожаревачких занатлија и радника“.³¹

Архивска грађа садржи доста података о занатлијама у Пожаревцу, занатској производњи, покушајима да се почетком 20 века одупру узнапредовалој индустријској делатности, проблемима са којима су се сусретале пожаревачке занатлије, постепеној девастацији и одумирању тра-

28 Бранко Перуничић, *наведено дело*, 808-809; према АС-Совет, II, А, 5, 77 – 1836.

29 ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1989), Дос. фондa бр. 4.

30 ИАП, а.ф. „Удружење пожаревачких радника и занатлија Слога Пожаревац“: *научно обавештајно средство – аналитички ињенишар*. Они су, удружени са радницима, основали удружење пожаревачких радника и занатлија „Слога“, са циљем да својим члановима помогне у невољи, да им обезбеди бесплатно лечење и негу у току болести, као и друге видове неопходне помоћи.

31 М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош 1858-1918*, 138.

Илустрација број 7. Фотографија Душана М. Живојиновића, пожаревачког фотографа (ИАП, фонд Слоја)

диционалних заната. Поред заосталих средстава и начина занатске производње, проблем ситних занатлија је био и недостатак обртног капитала, па су поједини од њих, на пример Коста Живковић, Никола Милић и Траило Јовановић, ћурчије из Пожаревца радили занат „без икаквог капитала“.³² Због тога су еснафи покушавали да давањем позајмица помогну занатлијама, члановима еснафа. Примера ради, абаџијски еснаф у Пожаревцу је својим члановима давао позајмице од 80, 100, 200, 300 гроша. Од чланова је укупно, по обли-

32 М.Манојловић, *наведено дело*, 131, а на основу АС-МНПС – Статистички подаци о еснафским радњама у Пожаревцу, Еснаф Бурчијски, Ф- бб.

гацијама, потраживао 1874. године 20.790 гроша, а 1886. године 27.270 гроша.³³ О скромности и финансијским потешкоћама занатских еснафа говори и податак да је ковачко – поткивачки еснаф 1908. године одбио позајмицу једном свом члану уз образложење да се „не може ни најмања позајмица из касе учинити“ јер „каса је по све сиромашног стања, и ова сумица која се данас у каси као готовина наводи мора се у каси чувати за насушне еснафске потребе као што су смрти и друге сиротињске еснафске потребе“.³⁴

Поједини законски прописи из области производне делатности нису ишли на руку занатству, повећавале су се дажбине, таксе, а ни „дућанске закупнине“ нису биле мале. Због тога су се занатлије у оквиру еснафа често жалиле да нису реализовале годишњу производњу нити успеале да продају своје занатске производе.³⁵ Пожаревачке занатлијске еснафе су потресали и различити сукоби, неслагања између самих занатлија, што се одражавало на углед еснафа. Забележен је био спор између болтаџијског и бакалског еснафа у вези заједничке продаје „еснапа“ у дућанима, који је исходило одлуку државне власти да сваки од ових еснафа убудуће самостално продаје своје производе.³⁶

Занатлије су и индивидуално подносиле различитим надлештвима разне представке, притужбе, захтева, понекад оправдане понекад не. Примера ради, 1881. године је пожаревачки „изучени берберин“ Гавра Драгутиновић упутио „озбиљну“ притужбу Министарству унутрашњих дела. Наиме, према Уредби из 1879. године берберима који нису положили испит за вршење „хирургичних операција“ и нису „вешти у том раду“, било је забрањено да се бави оваквим захватима. Поменути пожаревачки берберин је у свом обраћању Министарству навео да „на жалост, овди у Пожаревцу бебера се то ни најмање није тицало“ те су „варали народ и упропашћавали“ и тражио да се у окружном начелству

33 ИАП, Занатлијски еснаф Пожаревац, Протокол абаџијског еснафа, облигације, 1874, 1886. М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош 1858-1918*, 131.

34 ИАП, Занатлијски еснаф Пожаревац, Књига записника са седница Ковачко-поткивачког еснафа, записник бр. 77. од 2. марта 1908, године. М. Манојловић, *наведено дело*, 132.

35 М. Манојловић, *наведено дело*, 132-133.

36 Б. Перунички, *наведено дело*, 1154, према АС-МУД II – XI – 63-1851.

Илустрација бр. 8: Калфенско писмо за занатској помоћника у коларском еснафу, 1907. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревац)

издејствује забрана даљег хирушког рада берберима без положеног стручног испита.³⁷

Ипак, струковно удруживање у занатској делатности је опстало и у наредном периоду. Почев од 1911. године све до 1932. године, спајањем постојећи појединачних еснафа, образован је Занатлијски еснаф за варош Пожаревац и срез Пожаревачки. Године 1932. еснаф је променио назив у Удружење занатлија среза пожаревачког, под којим именом је постојао све до 1950. године.³⁸ О раду Занатлијског еснафа за срез Пожаревачки сведочи више сачуваних књига записника у периоду од 1911. до 1932, а за период од 1933. до 1947. једна књига записника Удружења занатлија за срез Пожаревачки.³⁹ У архивској грађи фонда „Удружење занатлија за срез Пожаревачки, Пожаревац“, налази се и архивска грађа Окружног одбора занатлијских удружења у Пожаревцу, у којој најстарија документа датирају од 1895. године, а према следу архивских докумената, рад Одбора се одвијао све до 1962. године. Ова веома значајна грађа садржи књиге евиден-

Илустрација бр. 9. О раду занатлијских еснафа, тексти објављени у листу „Грађанин“, 1911. (Народна библиотека Пожаревац)

ције (књиге записника, деловне протоколе, регистре, дневнике кесе по сенафима у првом периоду, затим обједињено за удружење свих занатлија, књига благајне) и акта из пословања занатлија, рада удружења, финансијских припадљивости и обавеза чланова удружења, помоћнички испити, уверења о помоћничким испитима (калфенска писма), пословне књижице, спискови занатлија, ученички уговори - „уговори о учењу и раду“, преписка, помоћ занатлијама за отварање радњи, уплата чланарине, регистрације и одјаве радњи, акта о бесправним занатлијским радњама,

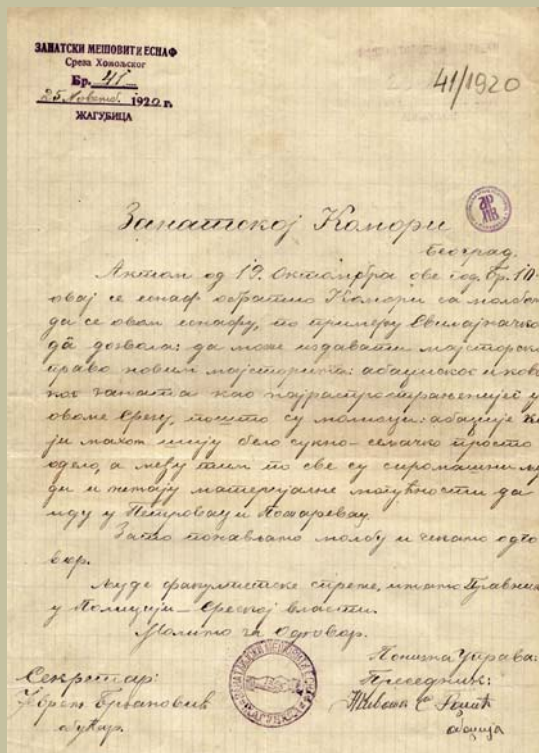

37 Б. Перуничих, *наведено дело*, 1154, према АС-МУД -С- I - 142-1881.

38 ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1989), Дос. фонда бр. 4.

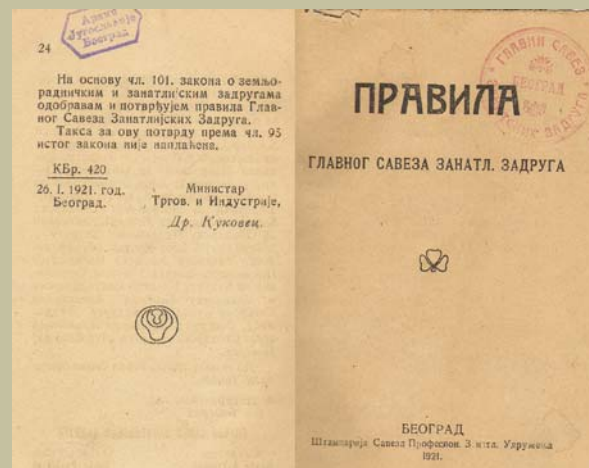
39 ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1989), Дос. фонда бр. 4.

кандидатске листе занатлија, статистика, документација за издавање помоћних књижица, уверења о положеним мајсторским испитима. Документација за отварање занатлијских радњи представљала је својеврсну „личну карту“ занатлије, на основу које можемо пратити његово порекло, националну и верску припадност, године старости, брачно, имовно и породично стање. Пред деловодних протокола, о положеним испитима за мајсторе занатлије и помоћнике мајстора били су вођени посебни деловодни протоколи. Веома су занимљиви протоколи за увођење мајстора, примера ради, еснафа терзијско-кројачког, затим протокол за упис калфе еснафа ужарско лончарског, регистар ученика, матични листови радњи. Из обиља разноврсног архивског материјала, данас можемо истражити, реконструисати систем рада и организовања занатлија, расветлити мање познате детаље о статусу и развоју занатства у Пожаревачком округу, а на основу тога и ширем државном подручју.

Илустрација бр. 10. Допис Мешовићој занатској еснафа среза Хомол'ској, Жагубица, упућен Занатској комори, којим тражи одобрење да издаје мајсторска писма на својој територији, 1920. (ИАП, Удружење занатлија среза Хомол'ској, Жагубица)

Пожаревачке занатлије су биле веома ангажоване на различитим нивоима струковног удруживања. Записник са скупштине занатлијског еснафа за варош Пожаревац и срез Пожаревац, одржане 4. септембра 1932. године, а сазвана према одредбама Закона о радњама и Правила о поступку и оснивању занатлијских удружења, евидентирао је 97 угледних занатлија као присутних делегата, представника различитих занатских профила. На скупштини је, сагласно наведеним прописима, донета одлука да се досадашњи Занатлијски еснаф преобрази у „Принудно удружење занатлија за варош Пожаревац и срез Пожаревачки“, те је за председника скупштине изабран Владислав П. Богојевић, кројач, за секретара Миладин М. Момировић. Нова правила удружења, сачињена према новом Закону о радњама из 1932. године, једногласно су прихваћена, а члански улози утврђени. За председника еснафске управе је тада изабран Душан М. Живојиновић, фотограф, а за чланове: Матеја Костић, молер, Ђорђе Наумовић, опанчар, Влада Богојевић, кројач, Бранислав Трифуновић, зидар, Јован Албуновић, ужар, Коста Вељковић, предузимач. Чланови надзорног одбора су били Божидар Ристић, опанчар, као председник, Милија Милојковић, обућар, Михајло Цанић, Петар Костић, Стеван Стаменковић, стаклорезац и столар.⁴⁰

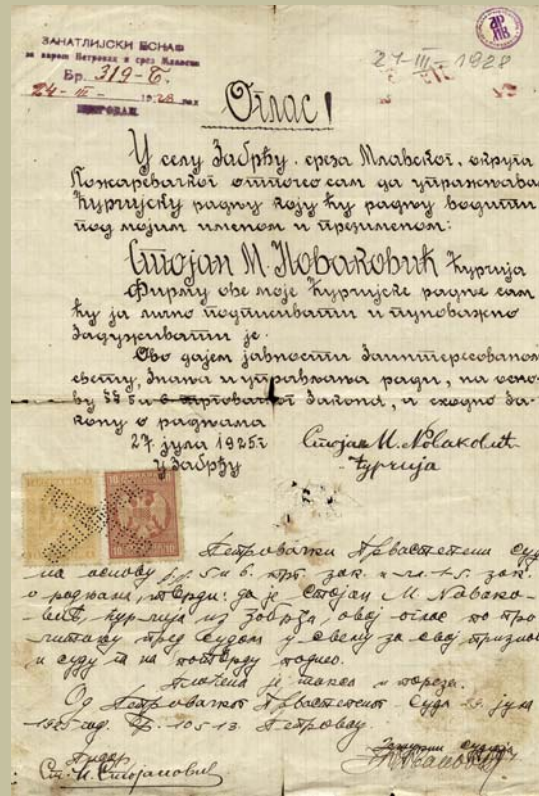
Илустрација бр. 11. Објављена Правила Главног занатлијског савеза у Београду, 1921. година, прва и последња страна, (Архив Југославије - АЈ, 65)

⁴⁰ ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки, Пожаревац, Записник скупштине занатлијског еснафа за варош Пожаревац и срез Пожаревачки, од 4. септембра 1932.

Када се занатство у Краљевини Југославији озбиљније развило, путем различити струковних удружења и савеза, настојало се да се одређена питања од интереса за све занатлије решавају брже, успешније и повољније за саме занатлије. Из тог су се разлога они, скоро одмах по завршетку Великог рата, уједињавали и оснивали државне асоцијације, савезе струковних удружења. Правила Савеза професионалних занатлијских удружења у Београду су постављена 1919. године, а задатак Савеза је био да удружи сва професионална занатлијска удружења на овој територији, да се стара о оснивању нових професионалних удружења, брани и штити према сваком трећем лицу интерес занатлијских удружења, негује солидарност међу занатлијама, унапређује занатство најпре на својој територији потом и широм Краљевине.⁴¹

Илустрација бр. 12: Оглас о отварању ћурчијске радње у селу Забрђу, срез Млавски, 1925. (ИАП, Удружење занатлија среза Млавског, Пешровац)

41 АЈ-65-393-1070. Правила Савеза професионалних занатлијских удружења у Београду, 18. октобра 1919.

Објава

На основу § 442. закона о радњама из чл. 9. о поступку код оснивања Занатлијских Удружења, Занатлијски Еснаф за варош Пожаревац и срез пожаревачки, одржаће у **недељу 4 септембра 1932 г.** у 10 часова пре подне у сали хотела „**БРАНИЧЕВО**“ своју

ВАНРЕДНУ СКУПШТИНУ

са следећим дневним редом:

- 1) Избор 3 члана оверача скупштинског записника;
- 2) Читање и усвајање правила Принудног Занатлијског-Удружења за варош Пожаревац и срез пожаревачки;
- 3) Препоруке Занатлијског Еснафа у Принудно Занатлијско Удружење Занатлија вароши Пожаревац и срез пожаревачког;
- 4) Бирање 5 чланова замењеника управног одбора и 5 чланова замењеника надзорног одбора.

Моле се сви чланови Еснафа да изводе незоставно присуствовати овој ванредној скупштини.

У случају да на ову скупштину не дође довољан број чланова, на основу § 374. закона о радњама - иста ће се одржати један сат после одређеног времена за почетак т.ј. тачно у 11 часова, а право учешћа и гласа имају сви чланови Еснафа који су своје обавезе према закону о радњама испунили.

Бр. 59.
29. августа 1932 год.
Пожаревац,
Секретар,
Мил. М. Милошевић

Председник Занат. Еснафа,
Др. М. Милошевић
фотограф
П. претседник,
Миливоје Милошевић, оубар

ЧЛАНОВИ УПРАВЕ:

Мил. Ж. Костић, молар
Ђорђе Наумовић, оштар
Влад. П. Богојевић, грнџар
Бранислав Трифковић, грнџар
Јован Албуновић, угар
Коста Вељковић, предузетник

Илустрација бр. 13: Објава Ванредне Скупштине Занатлијског еснафа (удружења) за срез Пожаревачки, 1932. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревачког)

У циљу „удруживања занатлијских задруга, оснивању нових занатлијских задруга“ и заштити интереса задругара из области занатства, у Београду је 1921. године било основан и Главни савез занатлијских задруга за Србију. Међу оснивачима се тада нису налазили представници занатлијских задруга у Пожаревачком крају, али су свакако занатлијска удружења из овог подручја подржавали адекватне облике заједништва и организовања на државном нивоу, како би побољшали свој и положај занатства, у целини, као и његово унапређење.⁴² Касније су се придруживали већ основаним државним занатским асоцијацијама. Деценију касније, према попису и стању занатлијских задруга, у чланству Главног занатлијског савеза, налазиле су се I Пожаревачка занатска задруга Пожаревац и Занатска кредитна задруга Пожаревац, обе сврстане у занатске кредитне задруге. Такође је I Пожаревачка столарска задруга „Рад“ Пожаревац активно учествовала у раду групације занатских произвођачких задруга, а Занатска набављачка и продавачка задруга Пожаревац је

42 АЈ-65-393-1070. Правила Главног занатлијског савеза, од 21. 01. 1921. у Београду.

Илустрација бр. 14: Главни одбор Округне занатлијског удружења у Пожаревцу, 1893. (ИАП, Слога)

била евидентирана као једна у оквиру групе занатлијских задруга у Југославији. У Управи Главног савеза занатлијских задруга се налазио Душан М. Живојиновић, пожаревачки фотограф и председник Удружења занатлија за срез Пожаревачки.⁴³

Према извештају са конгреса Главног земаљског савеза занатлијских удружења Краљевине Југославије, привредне прилике по занатство у земљи нису биле најповољине средином тридесетих година 20. века. Занатлије су највише примедби имале на цене занатских производа и услуга. Невесном конкуренцијом трговаца и искоришћавањем занатлија од стране трговаца, посебно изражено у бранши столарских заната, конкуренцијом све јаче индустрије, и неадекватним залагањима правних стручњака, вршено је континуирано и неоправдано снижавања цена занатских производа, што је довело до све лошијег положаја занатлија у земљи.⁴⁴ То поткрепљује наше мишљење да је

потреба за удруживањем у циљу јачања занатске производње била неопходна.

У послератном периоду (после ослобођења 1945. године), у раду занатлијског удружења је од 1950. године била активна Градска среска занатлијска комора, а касније, од 1956. године и Занатлијска комора среза Пожаревац, што је представљао један нови облик удруживања рада занатлија. Посебно су биле евидентирани занатске радње приватних мајстора и предузећа који су били чланови занатске коморе среза Пожаревачког. Занатлијска комора среза Пожаревачког је водила регистар приватних занатлијских радњи за град Пожаревац, као и срез Пожаревац, регистар мајсторских испита и испита мајсторских помоћника, књиге занатлија са основним средствима, књиге дужника и друге неопходне евиденције.⁴⁵

43 АЈ-65-393-1070. Правила Главног занатлијског савеза, од 21. 01. 1921. у Београду.

44 АЈ-65-393-1071. Извештај Главног земаљског саве-

за занатлијских удружења Краљевине Југославије, поднет XV конгресу Савеза одржаног на дан 1. јуни 1936. године у Петровграду

45 ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1959),

Највећа „сајамска“ изложба занатства.

У Пожаревцу је, 10. августа 1895. године била отворена, за тадашње прилике „највећа сајамска изложба занатства и пољопривреде у Србији“.⁴⁶ Покровитељ изложбе био је последњи владар из династије Обреновића, краљ Александар I. На иницијативу Ђура Петковића, бравара пожаревачког и председника пожаревачког Месног одбора Занатлијског удружења,⁴⁷ одлука о одржавању изложбе у Пожаревцу донета је на ванредној седници Главног савеза одбора овог удружења одржаној 20. новембра 1893. године. Припреме за изложбу трајале су скоро две године, а највише учешћа у њима имао је новоформирани Изложбени одбор на челу управо са поменутим Ђуром Петковићем - „Будимцем“. Поред њега, у Изложбеном одбору су се, између осталих, налазили Ђура Ђ. Божић, кројач, Лаза В. Ивковић, опанчар, Жика Н. Ристић, економ, Јелисије Радовановић, седлар, Божидар Цветковић, ћурчија, Владислав Хаци-Бабић, пушкар, као и друге истакнуте занатлије пожаревачког краја.⁴⁸

Изложба је одржана у згради која је касније уступљена за потребе Занатске школе. Историја зграде је занимљива: наводи се да одбор за организацију изложбе није имао средстава да изнајми плац нити да сазида наменску зграду за изложбу, те је по налогу државних органа, општинска влада уложила извесну већу суму новца за ту сврху.⁴⁹ План зграде је израдио извесни Е. Штајлехнер, архитекта, председник Главног Савезног одбора „Занатлијског удружења“.⁵⁰ Новоподигнута зграда није била просторно довољна за смештај свих изложбених предмета, због чега је изложбени одбор тражио одобрење да „индустријске предмете“ постави у згради овдашње гимназије односно згради основне школе. Према мишљењу тадашњег министра грађевина, изложба је имала „велику важност за развитак и унапређење наше

46 М. Манојловић, *Браничевски алманах*, 178, 179.

47 У једном периоду, Ђуро Петковић је био и управник Занатлијске школе у Пожаревцу. Извор: Б. Перуничкић, *наведено дело*, 1876-1880.

48 М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош, 1858-1918*, 139.

49 АЈ-65-1638-2681. Акт окружног одобра округа Пожаревачког од 8. јула 1920. године

50 М. Манојловић, *наведено дело*, 139.

Без таксе!

На основу § 189. закона о осигурању радника, те расписа Мин. Ген. Дир. Поср Пореза од 14. III. 1924. год. Бр. 10937.; тач. 14. — Т. Бр. 82/37 зак. од 1883 год. и чл. 14. зак. од 20. XII. 1921. год.

УГОВОР ЗА ШЕГРТА

Међу потписаним састављен је данашњим даном овај уговор:

1. Господар Јовановић и Пејић, опанчари у Пожаревцу - Крунски Трг
прима у свој посао
шегрта Вукоту Милошевића, из Луковца

рођен: 8. Децембра 1914 године

Господар ће учити шегрта своје занату под ниже означеним условима:

2. Мати Аница Милошевић, из Луковца куће број 5.

да је томе господару споменуто дете за шегрта, а под ниже означеним условима.

3. Шегртовање почиње: 20. Октобра 1926 године

Шегртовање траје: 4. године

Шегртовање свршава: 20. Октобра 1930 године

4. О издржавању и опскрбљивању споменутог шегрта склопљена је погодба: Да потписати господар издржава споменутог шегрта за време шегртовања у свему о свом трошку, дакле и храном, станом, оделом, и у свему осталоме.

А кад га ослободи, купити ће му још и ново одело.

у Пожаревцу, 20. 10. 1926 год.

Опномоћен од родитеља (старатеља)
за Управу Шегртовачког Фонда
у Београду, Краљева ул. 7.

Јовановић и Пејић
(потпис господар)

Овај уговор склопљен је код долепотписане Обрне Власти, а услови истога укључени су у главну књигу за шегрте под Бр. _____ /1926.

у Пожаревцу, 20. 10. 1926

Илустрација бр. 15: Уговор за шегрта Вукоту Милошевића, из Луковца, на раду у Опанчарској радњи „Јовановића и Пејића“ у Пожаревцу, 1926. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревачког)

домаће привреде и радиности“, због чега је постојала воља државних власти да у највећој могућој мери удовоље захтевима организатора и помогну организацију изложбе.⁵¹

Изложба је трајала два месеца, а било је изложено занатских производа из разних крајева Србије, са заступљеношћу од скоро свих тада постојећих заната. Поред учешћа занатлија из Београда, Краљева, Ваљева, Крагујевца, других градова у Србији, занатлије из скоро сваке вароши и села у Пожаревачком округу су изложиле

51 Б. Перуничкић, *наведено дело*, 1876-1880, према: АС - Мин. просв. - XVI - 127 - 1895.

Илустрација бр. 16 : Плакаш Пожаревачке Занатске Изложбе из 1895. године (ИАП, Збирка плакаша)

своје производе.⁵² О изложби се говорило као о „успешном представљању занатства у Србији“, док је радничка штампа истицала „промашај“ организатора, слабу посећеност и сличне недостатке манифестације. Међутим, на изложби је било веома много експоната, а за најуспешније, додељене су награде: златне, сребрне и бронзане медаље са дипломом, почасне повеље и похвалнице. На аверсу медаље је била приказана зграда која је изграђена за ову изложбу са годином 1895. а на ободу се налазио натпис „Пожаревачка занатска

52 М. Манојловић наводи да су излагачи дошли из скоро вих крајева Србије: Београда, Ваљева, других већих градова, али и мањих насеља, варошица и села из Пожаревачког округа. Извор: М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош, 1858-1918*, 139.

и пољопривредна изложба занатског удружења“. На реверсу се налазио лик краља Александра I са натписом по ободу „Краљ Србије Александар I покровитељ пожаревачке занатске и пољопривредне изложбе“.⁵³

Изложба се најалост завршила „са дефицитом“, те су уследили судски спорови у вези имовине, а после рата су се наставили напори да предметна земља и зграда буде обновљена, и одређена у својину града Пожаревца ради потреба овдашње занатске школе.⁵⁴

Школовање занатлија

Велики број заната и распрострањено занатство у пожаревачком крају довело је до оснивања занатских школа. Подаци о Занатлијској школи у Пожаревцу датирају још из деведесетих година 19. века. Месни одбор Занатлијског удружења за варош Пожаревац је 1893. године основао Недељно-празничну занатску школу за варош Пожаревац, по правилима која је одобрио Министар народне привреде. Оснивањем занатске школе се настојало да се „не само побољша занатска радност“ у Пожаревцу, већ посредно потпомогне унапређење привреде у целини, а са „истовремено просветним циљем школе ширила се писменост и стручно знање“. Стога је један део зграде Пожаревачке гимназије био уступљен за потребе рада занатске школе. Међутим, 1894. године, директор гимназије је тражио, уз опсежно образложење, да се Занатлијска школа исели из датог простора, јер је долазило до различитих сукоба између шегрта и гимназијалаца. Разлог, по мишљењу директора гимназије, био је тај што су „шегрти другачијег васпитања од гимназијских ученика, па долазећи у додир са гимназистима, ма и у саме недељне дане, рђаво утичу на саме гимназисте“.⁵⁵

53 М. Манојловић, *Браничевски алманах*, 179. М. Манојловић, *Пожаревац, окружна варош, 1858-1918*, 140. Поводом ове изложбе, штампана је и посебна брошура под називом „Успомена са занатске и окружне пољопривредне изложбе у слици и речи у Пожаревцу 1895. године“, у издању Светозара Ј. Величког, књиговесца из Београда, иначе деловође Главног савезног одбора занатлијског удружења

54 АЈ-65-1638-2681. Акт окружног одбора округа Пожаревачког од 8. јула 1920. године

55 Б. Перунички, *наведено дело*, 1860-1864, према АС-Мин. просвете – VI-84-1894.

**ПРАВИЛА
РАДЕНИЧКЕ ШКОЛЕ
ПОЖАРЕВАЧКЕ ПОДРУЖИНЕ ЖЕНСКОГ ДРУШТВА**

Школа Пожаревачке Подружине Жен. Друштва
којојма је, има више и виши курс

Чл. 1.

Циљ школе.

Овој је школи циљ, да спрема женску младеж за добре домаћице, кројнице, шиваље и у оните за све врсте женских радова, како би по савршеном школовању биле способне за примеран самосталан живот, а по положеном испиту сиремности за учитељице рада.

Чл. 2.

Старање и надзор.

Непосредно старање о овој школи и надзор над њом води управа и она подноси све податке око ње из друштвених прихода.

Министарство Народне Привреде има неограничено право надзора над овом школом.

Чл. 3.

Ученице и њихово примање.

Ова школа има редовних, ванредних и праваних ученица.

За редовне примају се које су између 11 и 17 год. које су доброг здравља, доброг владања а свршиле су основну школу.

Ванредне ученице примају се, од 14 год. Оне за 6 месеци плаћају школарину по 6 дин месечно а после рада школи бесплатно до краја године. У другој години, имају право на зараду ако положи испит са одличном оценом, од које зараде одвајају по 1 дин ме-

16

Ова правила ступају у живот кад их одобри Министарство Народне Привреде.

31. Децембар 1911. год.
Пожаревац.

Председница
Пожаревачке Подруж. Жен. Друштва
Лепосава М. Павловића

Благајник
Зорна Ђ. Ђорђевића
Деловођа
Милица Радисављевића

Заступа потпредседницу
Олга Др. Манојловића

Чланови управе:

Томанија Ст. Матића, Станија Мигровића, Катарица Станковића, Христина К. Обрадовића, Василија С. Обрадовића, Видосава Ж. Илића, Зора Ч. Ристићка, Злата Андрејевића, Даринка Грујића, Милица М. Обрадовића, Анастасија Давидовића, Јела Милошевића, Милојка Салаковића, Анђа Кузмановића.

На основу чл. 23. »Општинских правила« о школама за женски рад од 25 јула 1909 год. ТБр. 4812 одобравам: Правила Подружине Жен. Друштва у Пожаревацу, пошто су иста сагласна са прописаним правилима од 25 јуна 1909 год. ТБр. 4812.

Такса за потврду ових правила није наплаћена по чл. 5 закона о таксима.

ТБр. 2228.

14. фебруара 1912. год.
Београд.

Министар Народне Привреде
М. Капетановић

Илустрација бр. 17. Извод из Правила о раду Раденичке женске школе Пожаревачког женског друштва, 1912. (АЈ, 65)

Занатлијски еснаф у Пожаревацу је коју годину пре поменутог сукоба, уз помоћ општине Пожаревачке, подигао изложбenu зграду у Пожаревацу, а за потребе приређивања земаљских занатлијских изложби, што је била згодна прилика да се реши проблем смештаја Занатлијске школе. Стога је, претходна изложбена зграда била пренаменована за потребе Занатске школе. Услед знатног руинирања зграде у току Великог рата, пожаревачки занатлијски еснаф је одмах после ослобођења (1918) покренуо иницијативу да се исти еснаф убаштини на земљишту на коме је зграда подигнута, те да се иста зграда обнови како би њена функција занатлијске школе и дома занатлија „до краја испунила“.⁵⁶

Пожаревачка општа занатска школа је бележила добар рад. У школској 1921/1922. години ову је школу уписао 236 редовних ученика, у приправни и три основна, редовна разреда.⁵⁷ Током 1925/1926. школске године, у школи се радило редовно, настава се изводила „из свих предмета по прописаном програму, наставници су улагали довољно труда, дајући наставно градиво увек до очигледности, колико су средства дозвољавала, само да деца добију што више знања“. Управа школе је, међутим истицала „неуредно похађање школе од стране полазника“, је су неки од њих „само периодично долазили у школу, правили паузе по више месеци“, што је утицало и на слаб ниво стеченог знања. И поред обавеза које је предвиђала Уредба о занатским школама, управа Пожаревачке занатске школе је сматрала да мајстори занатлије

„мало брину о томе да њихови шегрти редовно походе школу“, а било је оних који су својим ученицима забрањивали да иду у школу.⁵⁸

И у Костољачкој општини (срез Пожаревачки) се број разноврсних занатлија сваке године повећавао, због чега су општинске власти и овдашње занатлијско удружење тражили оснивање мешовите трговачко занатске школе у овом месту. У угљеном руднику Ђорђа Вајферта су деца костољачких житеља била запослена као шегрти занатлије, због чега се сматрало да би им одговарајуће образовање омогућило једнак положај са младим занатлијама у варошима. Том приликом је надлежном министарству, а ради одобрења рада школе, био послат и списак од 24 ученика занатлија, из кога видимо превасходну заступљеност столарског, ковачког, браварског, тесарског, тишлерског, снајдерског заната.⁵⁹

⁵⁶ АЈ-65-1638-2681.

⁵⁷ АЈ-65-1638-2681. Извештај управитеља Занатске школе у Пожаревацу од 22. септембра 1920. године

⁵⁸ АЈ-65-1638-2681.

⁵⁹ АЈ-65-1631-2674. АЈ-65-393-1071 Извештај са конгреса Главног земљорадничког савеза занатлијског удружења, 1936. година. Душан Живојиновић је

Бр: 1.

Извештај
о расходу Раденичке Школе занатлијске Пожаревачког Женског Друштва, за школску 1919/20 годину.

Бр. по	На шта је издан издатак.	Вис. дина
1.	Платна збана уписаницама Женског рада	4200
2.	Лонгери машиничким оловним перомима	413
3.	Свештања шивачке школе	2435
4.	Свештања (дрва за шивачку; укупно)	3066
5.	Свештања шивачке школе (дрва, свештања, и др.; дрва и свештања; шивачке школе)	434
6.	Свештања шивачке школе (шивачке школе)	450
7.	Шивачке школе, свештања, свештања шивачке	389
8.	Канцеларијски материјали	268
9.	Зграда уметности	1884
10.	Трговачка уметности	56
11.	Платна свештања	333
12.	Киреја (архивна свештања Железнице)	360
13.	Шивачке школе за шивачку, свештања, и др.	211
14.	Машинички материјали за шивачку школу од шивачке	112
15.	Шивачке школе за шивачку ради шивачке школе у шивачку	100
16.	Трговачка школа за шивачку, свештања и свештања Шивачке	967
17.	Трговачка школа за шивачку, свештања	25
18.	Трговачка школа, свештања, свештања	41
19.	Свештања за шивачку	25
	Укупно	15774

Секретар
Соја Ј. Трикупић.

Илустрација бр. 18: Извештај о расходу Раденичке занатлијске женске школе Пожаревачког женског друштва, 1919/1920. (Архив Југославије - 65)

Поред пожаревачке, занатлијске школе су постојале у Петровцу и Великом Градишту, јер је у овим местима, посебно Великом Градишту, занатство било „на гласу“, па и потреба за школовањем занатлија израженија.⁶⁰ Занатлијско трговачка школа у Великом Градишту је радила у просторијама тамошње основне школе, а школске 1919/1920. године је било уписано 30 ученика

био и члан Контролног финансијског одбора Главног земљорадничког савеза занатлијских удружења Краљевине Југославије, који је активно учествовао у раду конгреса занатлијског савеза одржаног 1936. године.

60 АЈ-65-1638-2681. Извештај Начелства округа Пожаревачког о стању занатских школа у округу, од 29. септембра 1919.

у једном одељењу, од којих је њих 24 завршило разред.⁶¹ Већ у школској 1922/1923. години било је формирано три разреда са укупно уписаних 97 ученика, од чега је њих 84 редовно похађало наставу.⁶²

У Пожаревачком округу је било заступљено и образовање „женскиња“ за израду занатских производа. Бригу о женској омладини у том смислу су углавном водила женска добротворна удружења. У Пожаревцу, Кучеву, Великом Градишту, Петровцу на Млави, Жабарима су, залагањем подружница Женског друштва, биле осниване Женске занатске (раденичке) школе.⁶³ Тако је Пожаревачко женско друштво отворило у Пожаревцу Раденичку женску школу 1898. године, а у оквиру ње 1910. године и одељење Ђилимарске школе.⁶⁴ Школа је 1919. године радила „саобразно настави у занатско трговачкој школи“. Касније је било отворено и одељење за кројење и шивење, израду женских костима и хаљина „по најновијој методи“, одељење за трикотажу и привредно одељење. Према извештају са завршног испита за 1922/23. школску годину, у Женској занатској школи су била заступљена „три заната“, па су постојала посебна одељења: за кројење и шивење рубља, женског одела и белог веза, школа за трикотажу

61 АЈ-65-1646-2869. Акт управника Занатско-трговачке школе у Великом Градишту, Димитрија Протића од 29. јуна 1920.

62 АЈ-65-1646-2869. Акт управника Занатско-трговачке школе у Великом Градишту, Димитрија Протића од 21. децембра 1922. У току 1924. године на службеним актима школе се појављује назив Занатлијско трговачка вечерња школа у Великом Градишту. Од 1927. године се у меморандуму појављује назив Општа занатлиј вечерња школа, да би 1930. године школа носила име Општа занатска школа Велико Градиште. Према истим изворима, школа ради и у наредном десетогодишњем периоду. Извор: АЈ-65-1646-2869. Службена преписка управе Занатске школе у Великом Градишту са државним органима.

63 Јасмина Живковић, *Коло српских сестара Пожаревца*, Пожаревац, 2007, 27-31.

64 Јасмина Живковић, *Женска раденичка школа Пожаревачког женског друштва*, у: „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, Зборник радова са научног скупа Историјског архива Пожаревац, одржаног 10. октобра 2006. године – у сећање на хероје српске голготе 1916, том II/свеска 4, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2007, 153-167.

и школа за ткање пиротских ћилима - „ћилимарска школа“. Школа је радила под управом „добро организованог“ Пожаревачког женског друштва које је у својини имало посебну, „модерно озидану школску зграду, хигијенски удешену за занатску школу“.⁶⁵

ученица Женске раденичке школе, као и малолетних осуђеника у Казненом заводу, били су излагани на посебним изложбама, приређиваним на крају школске године, али и у другим приликама.⁶⁷

У Пожаревачкој занатској школи Пожаревачког женског друштва је школске 1923/1924. године било уписано 93 ученице, у Великоградиштанској женској занатској школи – 56 ученица, а у Петровачкој 60 ученица. Надлежни инспектор је истицао све похвале на стручни рад учитељица, бригу управа Женских друштава у округу, да се омогуће материјални услови за издржавање ових школа. Због тога је у свакој од ових женских школа владао „потпуни рад, чистота“, био „набављен школски намештај, огрев и све друго“, док је „ову буџетску равнотежу“ реметио једино издатак за учитељице „пошто то питање није било рашчишћено у Министарству“.⁶⁸

Поред занатских школа, занатлијски помоћници су се образовали и путем различитих стручних курсева. Пожаревачки лист „Грађанин“ је 1933. године објавио почетак курса за „мајсторе столарске бранше“, који се одржавао у Пожаревцу, а „свечано га је отворио“ Душан М. Живојиновић, председник удружења занатлија. Следила су предавања за мајсторе обућарске и опанчарске струке „о преради и штављењу коже“, које је држао инжењер хемије Милорад Јалић. Курс се одржавао свакога дана, у трајању од 5 до 8 недеља, у основној школи „Свети Сава“ у тадашњој

Министарство трговине и индустрије
Округа Великоградиштанског

ПРЕД РАЧУН
(БУ ЦЕТ)

приходи и расходи општине округа Великоградиштанског за 1923. годину

ПРИХОД	ОСВЕНО		СУМА	
	дinars	para	дinars	para
1. Средства из прошле године	322	-	322	-
2. Приходи од занатлијског занатства	9284	-	9284	-
ОСТА	9604	-	9604	-

У складу са: редом издати листе општинских занатлијских занатлија.

Др. 5
10. јануара 1924. године
А. Грађанин.

РАСХОД	ОСВЕНО		СУМА	
	дinars	para	дinars	para
4. Зарада учитељица	1440	-	1440	-
2. Зарада ћилимарских занатлија	1200	-	1200	-
3. Зарада за опанчарске занатлије са занатлијским занатлијама за 256 дана по 44 динара	3072	-	3072	-
4. Зарада за опанчарске занатлије по 10 динара по 10 динара	1600	-	1600	-
5. Зарада опанчарских занатлија за 192. дана по 7 динара	1324	-	1324	-
6. Зарада опанчарских занатлија за 8 месеци	400	-	400	-
7. Зарада занатлија и других занатлија	120	-	120	-
8. За опанчарски занатлијски занатлијски занатлијски занатлија за 1926 дана по 10 динара	188	-	188	-
9. Зарада опанчарских занатлија за 1926 дана по 10 динара	120	-	120	-
10. Зарада опанчарских занатлија за 1926 дана по 10 динара	120	-	120	-
ОСТА	9604	-	9604	-

У складу са: редом издати листе општинских занатлијских занатлија.

Управник школе,
Симе Петровић

Илустрација бр. 19. Предрачун буџета Занатлијско-петровачке школе у Великоградишту, 1921. (АЈ-65)

Пожаревачко женско друштво је издејствовало дозволу надлежних министарстава па је 1923. године⁶⁶ у Пожаревачком казненом заводу отворило Ђилимарску радионицу, у којој је помоћу радника, осуђеника мушких малолетника, настојала да „развије ћилимарство у што ширем смислу, да продајом пиротских ћилима увећа приход те да успешније може у слободи тај занат да обавља, да га одомаћи код нашег сеоског света, и да омладину што боље материјално награди“. Занатски радови

„Грађанин“ је 1933. године објавио почетак курса за „мајсторе столарске бранше“, који се одржавао у Пожаревцу, а „свечано га је отворио“ Душан М. Живојиновић, председник удружења занатлија. Следила су предавања за мајсторе обућарске и опанчарске струке „о преради и штављењу коже“, које је држао инжењер хемије Милорад Јалић. Курс се одржавао свакога дана, у трајању од 5 до 8 недеља, у основној школи „Свети Сава“ у тадашњој

65 АЈ-65-1686-2746. Допис Пожаревачког женског друштва упућен Министарству трговине и индустрије 8. априла 1920.

66 АЈ-65-1686-2746. Акт Женске занатске школе Пожаревачког женског друштва упућен Краљевској банској управи Дунавске бановине 14. новембра 1930. године.

67 АЈ-65-1686-2746. Извештај са испита занатске школе Пожаревачког женског друштва од 16. јула 1923. године

68 АЈ-65-1686-2746. Извештај председнице Пожаревачког женског друштва Лепосаве Петровић, која је по овлашћењу Министарства трговине и индустрије обављала послове школског инспектора, од 28. новембра 1924. године.

Списак

Ученика занатског одељења школе за
вештине и занатства у рочишту Занатства у вештине Коле
Костолу: Савезаца на осамнаест дана у септембру 1925.
Списак ученика од 1924. до 27. Октобра 1925.

Р. бр.	Име и Презиме	Место рођења	Занатство	Примедба
1	Милосав Марковић	Коловог Келузу		
2	Стеван Марковић	"	"	
3	Милосав Марковић	"	"	
4	Милош Марковић	"	"	
5	Милош Марковић	"	"	
6	Милош Марковић	"	"	
7	Милош Марковић	"	"	
8	Милош Марковић	"	"	
9	Милош Марковић	"	"	
10	Милош Марковић	"	"	
11	Милош Марковић	"	"	
12	Милош Марковић	"	"	
13	Милош Марковић	"	"	
14	Милош Марковић	"	"	
15	Милош Марковић	"	"	
16	Милош Марковић	"	"	
17	Милош Марковић	"	"	
18	Милош Марковић	"	"	
19	Милош Марковић	"	"	
20	Милош Марковић	"	"	
21	Милош Марковић	"	"	
22	Милош Марковић	"	"	
23	Милош Марковић	"	"	
24	Милош Марковић	"	"	

КРАЉ СРБИЈА, КОРАЧА И СЛОВЕНИЈА
СУД ОБШТИНЕ КОСТОЛУЈНЕ
Бр. 585.
Поздрављено
КОСТАЛУЈНА

Илустрација бр. 20. Списак ученика занатлија у Костолу, 1925. (АЈ, 65)

Призренској улици, у вечерњим сатима. По завршеном курсу, полазници су добијали одговарајућа уверења. Даље је забележено да је код заинтересованих слушаца постојало велико интересовање и воља „за учење“, као и да они „показују доста енергије, те су сви изгледи, да ће од курса имати лепог успеха у учењу, као и користи од њега“.⁶⁹

69 ИАП, Грађанин, 1933, бр. 63, од 6. августа.

Поднош

за 1927/28 школску годину
Општинске занатског школе
у Пожаревцу

1. Коштинска школа занатства има око 1300
испосредних подносилаца:

2. Коштинска школа је добила уписане: у I разр. 117
за 1927/28 школску годину: у II разр. 82
у III разр. 48
Укупно 247 ђака

3. Пошто је школа на одређеним и бројним предметима
у I разр. добила уписане 39 у II разр. 42 у III разр. уписане 48
у I разр. 39 у II разр. 40 у III разр. уписане 48
у I разр. 39

4. Име и презиме управника и наставника и које предмете са
коштинске школе предаје:

Бр.	Име и презиме	Занимљивост	Које ће предмете предавати у наредној школској години	Место рођења
1	Милош Марковић	добравник	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	7
2	Милош Марковић	лекар	лекарство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	3
3	Милош Марковић	наставник	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	8
4	Милош Марковић	"	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	3
5	Милош Марковић	"	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	6
6	Милош Марковић	"	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	3
7	Милош Марковић	"	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	6
8	Милош Марковић	"	Занатство у I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII	2

Управник,
Милош Марковић

Илустрација бр. 21. Из рада Општинске занатског школе у Пожаревцу, школска 1927/28. година (АЈ-65)

Међу угледним пожаревачким занатлијама је било значајних дародаваца, добротвора, задужбеника. Један од првих пожаревачких столара Милутин Марковић,⁷⁰ је захваљујући својој занатској умешности стекао завидно богатство у некретностима у Пожаревцу - дућани на Крунском тргу, виноградско земљиште на брду „више Табана“.⁷¹ Од имовине Милутина Марковића образован је фонд за помоћ ученицима пожаревачких основних школа, и то: куповину књига као награда одличним ученицима основних школа, набавку топлог

70 ИАП, ЗЦМК, Према подацима из црквених матичних књига, Милутин Марковић је рођен у Пожаревцу 1840. а умро 20. јануара 1920. године.

71 ИАП, ДЗБО ММП

зимског одела које ће се поклањати сиромашним ученицима, сваке године о Светом Јовану, крсној слави Марковићевој.⁷² Такође је забележено да су пожаревачке занатлије помагале „српску ларву“ и даривале један од најсветијих православних духовних средишта - манастир Хиландар.

Из занатлијске статистике

Податак да је још 1836. године Пожаревац имао 305 занатлија (ћурчија, опанчара, фурунција, папушија, кујунџија, ковача, колара, сарача, калаџија, бојација, грнчара, туфегџија, казанџија), указује на то колико је занатство било значајно за развој привреде овог дела североисточне Србије.⁷³ Округ Пожаревачки је 1857. године имао

укупно 268 дућана (по варошима и селима) у којима су се продавали болтаџијски и „мајсторски“ производи. Од тог је броја само варош Пожаревац имала 78 болтаџијских и 95 мајсторских радњи. Изузев Пожареваца, највећи број занатских радњи се налазило на територији среза Рамско-пекског (укупно 78), у Млавском је срезу било 14 радњи занатлија, Хомољском срезу свега три, док у Речко-звиздском срезу није било евидентирано занатлијских радњи.⁷⁴

Према попису из 1886. године, у Пожаревацу је било 507 мајстора, 400 калфи и 117 шегрта окупљених у различитим мешовито-занатским еснафима⁷⁵

Према истраживању Д. Ђокић, почетком 20 века је само у Пожаревацу било 20 занатлијских еснафа са укупно 796 чланова, и то:⁷⁶

Ред. бр.	Назив занатског еснафа	Година оснивања	Број занатлија/чланова
1.	Бојацијско-берберски	1846	15 (7 бојација и 8 берберина)
2.	Абацијски	1847	40
3.	Ћурчијски	1847	28
4.	Трговачко-болтаџијски	1850	97
5.	Бакалски	1850	50
6.	Ковачко-поткивачко-лимарски	1850	70 (36 ковача 20 поткивача 5 лимара 4 казанџије 3 сајџије 2 пушкара)
7.	Обућарски	1850	35
8.	Зидарско-тесачки	1850	35
9.	Кафанско-механски	1851	74 (36 кафеџија 38 механџија)
10.	Столарско-браваски и молерски	1865	24 (17 столара 6 бравара 1 молер)
11.	Ужарско-лончарски	1870	46 (6 ужара 40 лончара)

72 ИАП, ДЗБО ММП

73 М. Манојловић, *Пожаревац од турске касаве до српске вароши*, Пожаревац, 162. ИАП, а.ф. Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1989), Досије фонда бр. 4

74 Б. Перунчић, *наведено дело*, 1308, према АС-Мин. фин. Е – IV – 6 – 1857.

75 М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош, 1858-1918*, 136.

76 Д. Ђокић, *наведено дело*, 11-13, М. Манојловић, *наведено дело*, 136-137.

12.	Сапунџијско-свећарски	1876	15
13.	Коларски	1884	23
14.	Качарски	1884	13
15.	Опанчарски	1892	28
16.	Хлебарско пекарски, колачарски	1894	45 (33 хлебара 2 пекара 1 колачар 4 лецидера – воскара 3 бозације и шећерџије 2 бомбонџије)
17.	Сарачко-сатлерски	1895	13 (10 сарача 3 сатлера)
18.	Терзијско-памуклијско-јорганџијски	1895	40 (37 терзија памуклијаша 3 јорганџије)
19.	Кројачки	1895	12
20.	Трговачко-извознички	1896	93

Илустрација бр. 22. Из рајних година: притоколасање пошкивачке радње Стојановић Власимира из Пожареваца, 1942. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревацког)

А подаци објављени у трговачко-занатлијском шематизму Краљевине Србије, који је „по званичним и службеним подацима саставио и издао Св. Р. Христић“ 1905. године, представљају основ за статистичку анализу занатлијских профила у Пожаревацком округу почетком 20. века. Према истом, аналитичка структура занатске делатности, по средским средиштима округа, била би следећа:⁷⁷

⁷⁷ Ј. Живковић, *наведено дело*, 66-71.

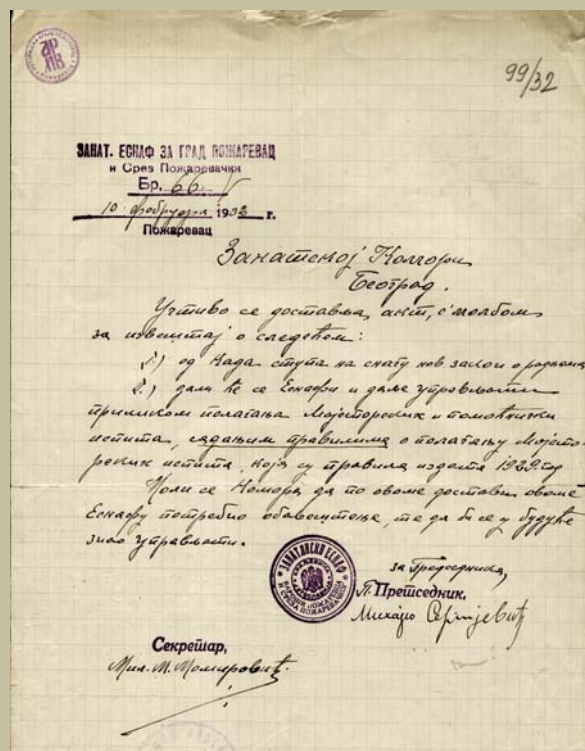
Врста заната	Срез голубачки (Голубац)	Срез рамски (Велико Градиште)	Срез моравски (Жабари)	Срез хомољски (Жагубица)	Срез звишки (Кучево)	Срез млавски (Петровац)	Срез пожаревачки (Пожевац)
Абације	-	3	3	3	1	3	18
Абација-терзије	3	-	-	-	-	-	-
Баруџије	-	-	-	-	-	-	3
Бербери	2	2	2	-	-	-	11
Бојације	-	-	-	-	-	-	14
Бравари	2	-	-	-	-	-	-
Фабрике бомбона	-	-	-	-	-	-	4
Бравари	-	2	2	-	-	-	3
Воскари	-	1	1	-	-	-	4
Димничар	-	-	-	-	-	-	1
Гвожђари	-	-	-	-	-	2	-
Јорганџије памуклије	-	-	-	-	-	-	7
Казанџије	1	1	1	-	-	-	3
Каменорезац	-	-	-	-	-	-	2
Качари	2	2	2	-	-	-	9
Пржиоце кафе	-	-	-	-	-	-	2
Ковачи	-	-	-	3	1	-	21
Колари	4	4	4	-	-	-	15
Ковачи – поткивачи	3	-	-	-	-	-	-
Књигovesци	-	-	-	-	-	-	1
Костретари	-	-	-	1	-	-	-
Књижари	-	-	-	2	-	2	6
Кројачи	3	3	3	-	-	1	1
Куферџије (радионице куфера)	-	1	1	-	-	-	-
Лакирери, тапацери	-	-	-	-	-	-	2
Лимари	1	3	3	-	-	-	3
Лончари	1	2	2	-	-	13	9
Молери, фарбари	-	-	-	-	-	-	2
Месари	1	3	3	2	-	-	10
Кожари	-	-	-	-	-	-	1
Обућари	5	4	4	1	2	3	33
Опанчари	-	1	1	1	-	-	22
Пекари	-	-	-	-	-	-	2

Посластичари	-	-	-	-	-	-	4
Поткивачи	-	-	-	3	3	-	7
Пушкари	-	-	-	-	-	-	14
Сапунџија	-	-	-	-	-	-	6
Сарачи	-	-	-	-	-	-	12
Столари	4	5	5	-	1	-	14
Стругари	-	-	-	-	-	-	1
Терзије	-	2	2	-	-	2	11
Тесачи	-	-	-	-	-	-	1
Ужари	-	-	-	-	-	-	4
Фотографи	2	-	-	-	-	-	2
Хлебари	5	4	4	4	5	-	25
Часовничари	-	1	1	-	-	-	2
Израда плетених чарапа	-	-	-	-	-	-	1
Ђурчије	5	4	4	2	-	4	3
УКУПНО:	44	48	48	22	13	30	316

Сумарно посматрано, почетком 20. века стање у пожаревачком округу, у погледу заступљености занатства, у односу на број становника, према срезовима, изгледало је овако:⁷⁸

Среско седиште	Број становника	Број занатлија
Голубац	1600	44
Велико Градиште	3300	52
Жабари	1900	28
Жагубица	2500	30
Кучево	1200	6
Петровац	3500	32
Пожаревац	12500	331
Укупно:	26500	523

Како се може видети, занатство је у том периоду преовладавало у односу на трговину (изузев Кучева), док је у односу на број становника, однос обе гране привреде био сразмеран у свим среским седиштима. Највећи број становника, свакако је узроковао да Пожаревац забележи највећу флукутацију занатлија, трговаца, угоститеља и осталих делатности такозване ситне производње.

Илустрација бр. 23. Писмо Занатлијског одаћа за град и срез Пожаревац Занатској колони Београд, у вези полагања мајсторских испитија, 1932. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревацког)

78 Ј. Живковић, наведено дело, 71,72.

Према статистици Г. Вуловића, само у Пожаревцу је 1939. године био 14 абацијских, 24 берберско-фризерских, 12 браварске и 4 машинбраварске, 1 бојаџијска радња, 7 воскара и медноколчара, 1 вунарска радња и 2 вуновчаре, 1 димничар, 4 електроинсталатера, 16 зидарских радњи и 1 малозидарска, 2 инсталатера водовода, 1 инсталатер шмркова, 1 јорганџија, 4 качарске радње, 18 кројачких и посебно 15 кројачких радњи за женска одела, 1 модисткиња, 11 ковача, 8 колара, 3 каменоресца, 1 књиговезац, 4 казанџија, 4 лончара, 9 лимара, 6 молеро-фарбара, 11 месарских радњи, 1 механичар, 18 обућара, 13 опанчарских радњи, 2 оштрача и кишобранера, 2 папучара, 10 градитеља предузимача, 10 поткивача, 1 посластичар, 1 произвођач хемикалија, 3 сарачко-седларске радње, 3 стаклоресца, 27 столара, 2 тузача кафе, 3 трикотажерске радње, 7 ћурчија, 7 фотографа,

33 хлебарнице, 5 часовничара, 3 чистача јама и тоалета, 5 шећерџија, 1 шеширџија, 2 штампарије (Ђорђа Наумовића и „Јадран“ Стојана Николића), 1 каменорезачка радња и једна пилана. За производњу сода воде било је 5 радњи, 2 цигло црепарске радње (Бране Давинића и Јотића-Спасића, а оба власника су се бавила и производњом црепа и цигле), а погребна завода било је 2 (Бранислава Шухарта и Ђуре Живојиновића).⁷⁹

Безмало један век после, многи од ових заната више не постоје, чак је и престижна занатска улица „Табачка чаршија“, идејом и делом „нових градитеља“ изгубила свој првобитни изглед, а једина преостала сведочанства „о звезданим временима“ занатства у пожаревачком крају проналазимо у брижљиво похрањеним сачуваним архивским документима.

Илустрација број 24. Помоћничко сведочанство за берберско-фризерски занат Наталије Јанковић, у Пожаревцу 1933. године (ИАП, Округни одбор занатских удружења, Пожаревац)

79 Г. Вуловић, Пушковића, 34-46.

АНТРОПОЛОШКО ВИЂЕЊЕ ЗАНАТЛИЈА У
ПОЖАРЕВЦУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX
И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА

Др Драгана Милорадовић
Историјски архив Пожаревац

АНТРОПОЛОШКО ВИЂЕЊЕ ЗАНАТЛИЈА У ПОЖАРЕВЦУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА

Лоциран у близини ушћа Мораве у Дунав, Пожаревац је, као варош односно град у Кнежевини/Краљевини Србији, само воденим током био стотину година одељен од Запада. Као трговачки центар у успону,⁸⁰ једно време и административни центар државе,⁸¹ са атрибутуом кнежеве друге престонице,⁸² место развика државних институција,⁸³ и са обећавајућим финансијским потенцијалом,⁸⁴ постао је једна од најчешћих дестинација економских миграционих токова. Према доступним подацима из црквених матичних књига рођених и венчаних, али и према књигама Удружења занатлија за варош Пожаревац, еснафским књигама, пописима становника града Пожареваца, према документима из Градског поглаварства Пожареваца, истражујући податке везане за демографска кретања као и статистику броја досељених ста-

новника,⁸⁵ њихову етничку, конфесионалну припадност, али и професионално опредељење, треба нагласити мултиетничку, космополитску средину Пожареваца.⁸⁶ Контакти култура становника Пожареваца, у Кнежевини Србији, са Србима који живе преко Дунава, у Јужној Угарској, и припадницима других народа из ближег окружења или даљих путева, иницирани су, пре свега, разменом добара, трговином, а потом образовањем. Вредна пажње је и чињеница да је Србија, по стицању независности, постала циљна тачка миграције страних држављана, пре свега Чеха, Пољака, Русина и других припадника словенских народа, који вођени идејом панславизма и опијени чињеницом постигнуте независности једне словенске земље, долазе руковођени и својим професијама: лекари, музичари, просветни радници, инжењери грађевине, машинства, или занатлије – шлосери, фотографи, кинооператери, стаклари, снајдери, рудари, модискиње... Идентификација са турским патернима више није била пожељна, угледање на западну културу тражило је и праћење европског начина понашања и делања и на друштвеном и на личном, индивидуалном нивоу.

У време стасавања Кнежевине, Пожаревац је стекао привилегију да га Књаз српски одабере за варош свог другог конака и ту често борави са породicom. Обављајући државничке послове, Књаз у Пожаревцу прима и посете странаца. Само пролазећи кроз варош или боравећи у њему, странци су окусили живу, питорескну атмосферу мајсторске и трговачке четврти. Живот вароши никог није остављала равнодушним, па су о трговачкој четврти,

80 Према: Ј. Живковић, *Окруј пожаревачки у привреди српске буржоаске државе*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2007.

81 Према: М.Манојловић, *Пожаревац од турске касабе до српске вароши 1804-1858*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 2005.

82 Према: *Двор и породница Књаз Милоша у Пожаревцу 1825-1839*, Зборник докумената 1, (избор из арх. фонда Књајеска канцеларија, АС), Историјски архив Пожаревац, 2011.

83 ИАП, фондови: Суд вароши пожаревачке, Примиретелни суд Начелство Округа пожаревачког, Начелство Среза пожаревачког, Начелство Среза звишког...; објављени извори: *Нахијски суд Пожаревац 1821-1839*, Зборник докумената 2 (избор из арх. Фонда Књајеска канцеларија, АС), Историјски архив Пожаревац, 2013; објављена литература: М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош 1858-1918*, Посебна издања, књ. 5, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011.

84 Према: Николић Ј, Милорадовић Д. и Живковић Ј, *Веј банкарства у Браничевском округу*, каталог изложбе, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2003.

85 Према: Николић Тихомир, *Становништво*, у: Пожаревачки алманах, Пожаревац, 1957.

86 Више: Драгана Милорадовић, *Косим као сејмени социокултурних промена у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, магистарски рад у рукопису, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2014.

вештим занатлијама, костиму, етничкој шароликости његових становника, писали Боа л'Конт, Ото Дубислав Пирх, Иштван Сечењи, Ендру Арчибалд Пејтон, Јоаким Вујић, Феликс Каниц...

„Као и већина градова и великих села у унутрашњости Србије, Пожаревац подсећа на бивак пиљара на сеоском вашару, где су наткривене тезге на неки начин изграђене као сталне грађевине... сем неколико кућа у окружењу, белих прочеља, са зеленим верандама и венецијанским жалузинама на прозорима, од којих је свака усред малог врта свег у блиставом цвећу, читав град се састоји од улица са једносратним радњама, подигнутим до висине од десет до дванаест стопа; са просторијама за обедовање и спавање које су смештене у приземљу или иза саме радње. ...Тешко би се могло рећи чега нема у градским продавницама. Сем касапница и бакалница, било је радњи до крова напуњених балама памука и шипкама гржђа из Турске; других са лековима и средствима за дуговечност;...овде су заједно послгани ушећерено воће и слаткиши, грнчарија и просто земљано посуђе, грудве глине за прање веша, добар сапун и миришљава уља, заједно са холандским сатовима и сваком врстом лимене робе и гржђарије; неке радње као да је читаве заузимала тезга покривена гомилама турског дувана; друге су биле испуњене бурадима вина и пива... ракије и шљивовице... друге пуне плетива, чарапа и свих врста текстила окачених о врата или примаљиво изложених сатканих вештином коју енглески трговци не би сматрали недостојном њихове. Заправо, изгледа да се овде налазио сваки артикал који је икада наведен у царинском попису ма које земље... Као да је читав град врвео од муштерија. Област око Пожаревца веома је густо насељена, а селаци и сеоске куће миљама дуж путева зависе од овог града у погледу снабдевања робом која им

је потребна. У једној продавници, са очигледно јеврејским именом изнад врата, били су трговци који су се ценкали око јарећих кожа ...“⁸⁷

Овако је Вилијем Дентон 1862. године доживео Пожаревац шетајући се његовим улицама и посматрајући живо трговачко и занатлијско језро вароши пожаревачке.

Како су у „чаршији многи трговачки и мајсторски дућани“,⁸⁸ Књаз је од 1839. године устројио панађур у циљу размене производа и бржег развитка трговине, а од 1850. године у Пожаревцу се оснивају еснафи. У Пожаревцу су постојали једнородни еснафи чији су чланови били мајстори одређеног или сличног заната. Еснаф, ако професионално, сталешко и статусно удружење мајстора, имало је снагу да утврђује многа унутрашња питања, верификује знање шегрта и калфи издајући сведочанства о стеченом статусу калфе и мајстора, могло је да врши арбитражу у случајевима спора између мајстора, али и да упути жалбу Књазу на злоупотребу еснафских права и нелојалну конкуренцију.

Напоменућемо да је у Пожаревцу још жива традиција вашара које је установио још кнез Милош. Од некадашњих четири остао је само један, главни вашар о Ивандану.

Вашар у Каменову, тридесетих година XX века.
(ИАП, Дигитална збирка Обрадовић)

87 В. Дентон, *Србија и Срби*, Службени гласник, Београд, 2013, 137-138.

88 М.Манојловић, *Пожаревац, од турске касабе*, 122.

ПРОФЕСИЈА ПРЕТОЧЕНА У ПРЕЗИМЕ...

У две трговачке чаршије – Табачкој и Црквенској – текла је жива трговина, а поред њих опстале су и бројне занатлијске радње. Ту су: ћурчије, абације, терзије, јорганције, кројачи, папучари, опанчари, обућари, воскари, мумџије, лецедери, ковачи, налбанти - поткивачи, бакалини, кафеџије, бојације, шећерџије, месари, млинари, кобасичари, лебари, екмеџије - пекари, пчелари, бонбонџије, ракијари, памуклијаши, сарачи, колари, ужари, оштрачи, бербери, баштовани, пиљари, столари, молери, зидари, дунђери, оџачари, фијакеристе, сајџије, кујунџије, фотографи, туфегџије - пушкари, барутџије, живописци, лимари, грнчари, лончари, амрелџије, али и келнери, содаџије, служитељи, продавац новина, штампари, предузимачи, шпекуланти... Ту су и звоноливци, шлосери, тишлери, шнајдери, чизмари, клонфери, машин-бравари, електричари...

Протоком времена, са неминовним процесима европеизације и модернизације, у Србију су пристизали нови производи, а са њима и нови занати са новим називима.

У Србији није било уобичајено преношење заната са оца на сина.⁸⁹ Али временом, изградњом бољих радионица, већим улагањим у посао, школовањем, односно завршавањем заната у иностранству, занат је добио породични манир и постао породични посао. Такође, породично бављење занатом било је присутније у занатима који су доносили високе зараде или су сматрани отменијим.

Преношење заната са оца на сина довело је и до надимака по обављању заната, а онда и до устаљења назива заната за презиме целе породице кроз генерације – Ђурчија, Дунђер, Терзић, Туфегџић, Екмеџић, Кујунџић, итд, а нешто касније и Молер, Шегрт, Шустер, Шнајдер, и сл. узимајући називе заната и на српском и на страним језицима. При надевању надимка односно касније презимена, није одлучујуће било да ли је породица мигрирала у Србију или је занат изучаван у иностранству, већ је једноставно занат било исходиште будућег породичног презимена.

89 Према: Б. Миљковић Катић, *Структура градског станоћинштва Србије средином XIX века*, Историјски институт, Београд, 2002,142.

СОЦИЈАЛНА СЛИКА ЗАНАТЛИЈА И ЊИХОВ СТАТУС У ГРАДУ

Главна чаршија у Пожаревцу зове се Табачка – била је углавном са кожарским дућанима и радњама богатих занатлија Турака, Грка, Цинцара... Поживела је Табачка чаршија до седамдесетих година XX века сведочећи о величини Милошеве замисли.

Сама подељеност града на махале, које се у основи могу поделити на земљорадничке-неземљорадничке, центар-периферија, али не могу тако једноставно пратити и на сложеном пољу стратификације социјалног положаја (богати земљорадници, сиромашни земљорадници, насељени-старинци, итд.) дају мапираност града подељену на професије и економску моћ. Другачије је текао живот у земљорадничким, занатлијским, трговачким или чиновничким породицама. Самим тим, закључујемо да економска моћ и социјална стратификација условљава и диктира начин живота, али и начин мишљења. Занатлијске породице биле су најбројније у граду, а њихова имовина и поседе сврставали би их у средње имућне – што би одговарало другој пореској класи – а свој занат допуњавали би трговином уз радионицу.

Уз њих су увек биле калфе и шегрти, који су у градском миљеу чинили најбројнију друштвену групу.

Уз породицу мајстора живеле су и шегрти, калфе, слуге. Учешће шегрта у свакодневним обавезама породице мајстора било је у мањој или већој мери, али скоро обавезно. Шегртовање је подразумевало одлазак од куће, од родитеља, а његова „школарина“ била је измиривана његовим свакодневним радом и у радионици и у мајсторовој кући. А радило се по 12 до 16 сати дневно... Шегрти су најчешће долазили из сиромашних сесокских породица, а често и из градских, удовичких. У немогућности да саставе крај с крајем, удовице су се најчешће одлучивале да мушку децу дају на занат, да би стекли `своју кору хлеба`, а да тежак материјални статус породице не буде препрека обезбеђивању будућности деце.⁹⁰ Проводећи три до четири године учећи занат, шегрт је имао обезбеђен кутак за преноћиште и храну. О шегртовању се закључивао уговор. Потом је, као калфа, радио годину или две код мајстора стичући

90 Више: Б. Миљковић Катић, *наведено дело*, 135.

неопходно знање и вештину за полагање мајсторског испита и осамостаљивање у вођењу заната.

Често је у породицама где је било више шегрта и калфи, била ангажована слушкиња која би водила рачуна о њима. У прво време мајстор је обезбеђивао шегрту одећу, а касније су се издаци за одећу одузимали од шегртске односно калфенске плате. Плата за калфе била је одређена. Судбина занатлија текла је, најчешће у смеру да је дошао из сиромаштва, и доласком нових заната и индустријализацијом, поново западао у сиромаштво.⁹¹

Уколико мајсторова породица није била довољно имућна да има послугу, шегрт би обављао домаће послове – доносио воду, цепао дрва, прао подове, судове, радионицу, безпоговорно слушао мајсторицу.

У социјалном градском миљеу, сталежи су имали мало контаката међу собом. Ради очувања статуса породице, професије и престижа, бракови су склапани између припадника истог друштвеног слоја, исте професије, имовног статуса и угледа. Трговачке породице су се дружиле, орођавале и окупљивале међу собом, евентуално са чиновничким породицама, али женидбене везе трговаца и занатлија нешто су ређе. Занатлије су се орођавале и окупљивале међу собом, најчешће међу члановима свог еснафа.

И док би се трговачке ћерке удавале и формирале нове породице са трговцима или трговачким помоћницима који су се довољно обогатили, ћерке занатлија удавале су се за калфе не би ли очувале занат својих очева. Често се однос зета и мајстора/таста уобличавао у ортаклук. Тако би се наставио посао кроз већ разрађену радионицу и радњу, а осведочени калфа добио би пуно поверење свог таста. Те нове ортачке фирме и породичне везе уклапане су у шири пословни и друштвени градски миље.

У случајевима удовиштва, еснаф би помагао удовици да настави занат свог мужа одређујући успешног калфу који ће наставити посао. Било је и случајева да се калфа ожени мајсторовом удовицом настављајући посао и даље стичући иметак.⁹²

91 Примери у: М.Перишић, Ваљево, *Трад у Србији крајем 19. века*, Историјски архив Ваљево, Ваљево, 1998, 262-265.

92 Више: Б. Миљковић Катић, *наведено дело*, 58 и даље.

КОСТИМ КАО РЕПРЕЗЕНТ СТАТУСА, ЕТНИЦИТЕТА, СОЦИЈАЛНЕ СТРАТИФИКАЦИЈЕ И ПРОФЕСИЈЕ

Иако примат престонице припада Крагујевцу, Пожаревљани су врло рано имали прилику да у својој средини упознају европску одећу. То је, у првом реду, ношња путника и дипломатских представника из разних европских земаља који током двадесетих и тридесетих година XIX века посећују двор кнеза Милоша, затим Срба, учених људи из Војводине, који су похрлили да своје знање и умеће, као лекари, публицисти, писци, ставе у службу ослобођене Србије и тек основаних државних институција у Пожаревцу. Међутим, то није и одлучујући моменат за продор европског начина одевања у Пожаревац. У првом моменту, „европска“ или „швалпска“ одећа је изазивала чуђење и подсмех, али само током прве владе кнеза Милоша.⁹³

Насупрот раније прихваћеном мишљењу да је српска грађанска ношња оформљена средином XIX века, истраживања проф. др М.Прошић-Дворнић доказују да је она у употреби већ од тридесетих година XIX века.⁹⁴

Одећа је у основи репрезент статуса, етничке припадности, социјалне стратификације и професије.⁹⁵

Одлучујући моменат за продор европског начина одевања у Пожаревац представља управо напредак заната – младе калфе су одлазиле најчешће у Беч, Пешту, или Темишвар по стицање мајсторског испита.⁹⁶

93 Европски костим продира најпре на двор и даље се шири преко Кнеза, старешина, чиновника и војника. Већ 1816. Кнез поклања старешинама капуте који представљају део европске одеће (М. Петровић, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842. I*, Београд, 1897, 509).

94 М.Прошић-Дворнић, *Одевање у Београду у XIX и почетком XX века*, Стубови културе, Београд, 2006, 244.

95 Више: Д. Милорадовић, *Костим као сељини социјално-културни промена у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, магистарски рад у рукопису.

96 ИАП, Varia, Мајсторска писма; Пешта, на мађарском, 295 и мајсторско писмо на немачком, 292.

Љубомир Урошевић лимарски занат је изучио у Пешти. (ИАП, збирка *Varia*)

Процес модернизације Пожаревца најочигледније се може посматрати кроз утицај моде у начин одевања и трансформацију костима. Пророр европских модних стилова, очигледно доста присутних већ почетком осме деценије одвија се убрзаним темпом, што у потпуности одговара целокупном начину живота и привређивања Пожаревца и Пожаревљана. Сведочанство о сусрету Истока и Запада, традиционалног и савременог, морао је да се заврши коначном европеизацијом.

Економско јачање и опште стремљење ка Европи присутно је и у костиму житеља која све очигледније подлеже диктатима моде из европских центара као што су Беч, Пешта, Париз, Лондон. Најзначајнији протагонисти модних схватања и западне културе уопште, су бројни интелектуалци и странци са породицама, који су у значајном броју присутни у граду и чији су утицаји у новој средини неоспорни.⁹⁷ Осамдесете и деведесете године XIX века означавају време смењивања утицаја у костиму грађана Пожаревца и коначне преваге европског схватања одевања. Мушкарци

97 Љ. Гавриловић, *Одевање између јавног и приватног*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, приредили А.Столић и Н.Макуљевић, Клио, 2006, 410.

верна традиционалном „српском костиму“ и носи га са поносом и достојанством. На породичним фотографијама из тог доба мушкарци и деца су увек у европској одећи, а жене у „српској“ ношњи. Разлози за овакво опредељење жена су свакако конзервативизам - „српске жене“ још увек су везане за кућу уз посебна ограничења средине. С друге стране, мушком традиционалном костиму недостаје она скупоценост и сложеност израде као код појединих делова женског костима који је репрезентовао економску моћ и родослов и чување породице. Прихватање новина од особа у зрелом животном добу у патријархалној пожаревачкој средини сматрано је недопустивим.

Престижни део одеће који се носио зими била је бунда⁹⁸ преузета из европског начина одевања још 40-тих година XIX века.⁹⁹ Кројена је из делова, дугачка до испод кукова, а од струка наниже је веома набрана и прати ширину сукње. Рукави дуги и као код либадета у доњем делу проширени и постављени свиленом тканином. Закопчава се омчама и дугмадима, често урађеним од свиленог конца.

98 Више: М.Прошић-Дворнић, *наведено дело*, 250.

99 Више: М.Прошић-Дворнић, *наведено дело*, 25.

као комуникативнији, и чија је професија, пословно или едукативно, често тесно повезана са контактима са иностранством, масовно и у потпуности прихватају европску одећу, испред које се традиционални костим повлачи у руралну средину где наставља да живи до краја века или до првих деценија XX века.

Европски начин одевања прихваћен је и раније од млађих жена и девојака из најимућнијих градских кућа, нарочито од жена чиновника и интелектуалаца. Али, већина жена из трговачких и занатлијских породица дуго остаје

Савка Миленковићка Омољчева, мајсторица, чланица Друштва „Слога“. (ИАП, фонд Слога)

Најчешћи материјали за израду бунде су црни свилени атлас или `трула вишња` и плави сомот. Постављена је финим јагњећим крзном или је делом ватирана и проштепана. Око врата и предњих ивица скутова као обавезан детаљ је обруб од самуровог или лисичјег крзна. Бунду поседују само богате Пожаревљанке, док остале носе „кашмир“ шалове или њихове копије изаткане од танко одређених вунених нити често увожене из Енглеске. Њихова употреба у Србији датира од 40-тих година XIX века.¹⁰⁰

Нануле и папуче су у најширој употреби, а богато украшени комушлаци поред чарапа представљају најчешћи детаљ у бошчалуку свекрве, заове и других жена из најближе младожењине родбине без којих девојка није могла да се уда. То је обућа намењена кретању по кући, „авлији“ и башти јер су жене ређе излазиле на улицу. За улицу се најпре користе јеменије, шивена оријентална обућа, касније дубоке ципеле на шнирање „штивлетне“, занатске израде које су се увозиле из Аустрије¹⁰¹

100 ИАП, Збирка фотографија 200, 212; ИАП, Слога 53/94, 102, 108.; Д. Стојановић, *Женска мода од средине 19. до 30-тих година 20. века, Музеј примењене уметности*, Београд, 1966, 28.

101 М. Јовановић, *Народна ношња у Србији у XIX веку*, Београд, 1979, 30.

или су је израђивале занатлије у Пожаревцу у једноставнијем облику.¹⁰²

Накит који Пожаревљанке носе у периоду пред крај XIX века у потпуности одговара одевном концепту грађанки Србије, док у овом периоду одевање представља симбиозу оријенталних и европских делова костима чији се бројни облици јављају у дугом трајању. Облици накита – `дијамантске гране`, прстење, наушнице – наручују се и увозе врло рано са Запада, и од средине XIX века прате историјске стилове који у то време владају Европом.

Економска моћ обогатених Пожаревљана, у првом реду трговаца и занатлија, одлучујући је фактор у избору скупоценог, иако не увек и уметнички квалитетног накита. Невестински накит се издваја лепотом и поштовао се обичај да га на веридби дарује вереникова родбина. Делови комплета су прстен, наушнице и брош, „грана“, накит типично западњачког обележја¹⁰³ који је у Пожаревац стицао са запада – из Беча и Будимпеште, али су га израђивали и златари у Великом Градишту.¹⁰⁴

Истакнуто место у женском накиту припада иглама за косу, лепо обликованим и fine израде. Због практичне намене, да причврсте целокупно оглавање, посебно обмотане плетенице, заступљене су игле са украсним главама од ћилибара, јајастог или округлог облика. Огрлице од нанизаних бисера у више редова присутне су на највећем броју фотографија, док се ниске златног новца више везују за рурални костим или костим грађанства које се бави пољопривредом.

И док се традиционални мушки костим веома рано одбацује, без процеса трансформације унутар костима, последње две деценије XIX века за женски костим представљају период последње велике мене и уобличавања.

Либаде је ношено преко фистана као кратка горња одећа у устаљеном основном облику, у Пожаревцу се континуирано јавља у раздобљу дужем од једног века као симбол женског костима и њен најживописнији део. Либаде карактери-

102 На фотографијама из збирке ИАП, ципеле једва провирују испод хаљина. ИАП, Збирка фотографија 29, 113, 114, 268...

103 Р. Крушковић, *Накит из етнографске збирке Музеја у Нишу*, каталог, Ниш, 1972, 23.

104 АС, Министарство финансија Краљевине Србије, Административно одељење (МФА), 1883 – XXXV RN 115.

ше скупocenост материјала. За израду се бирају црни, сиви, плави, љубичасти или црвени атлас и кадифа. Вез терзијске израде од златних и сребрних нити тече дуж ивица уз гајтан и нашивене ширите. Разноврсност и оригиналност веза, чини сваки примерак уникатним. Орнаментални украс је по правилу богат често изведен пластично уз широку примену стилизованих цветних мотива.

Либаде постављено крзном или украшено широком, нашивеном крагном од самура, спуштеном до средине скутова, носиле су у хладније дане Пожаревљанке из кућа јачег имовног стања. Бело атласно либаде представља скупocen и веома цењен хаљетак невестинске опреме који касније као детаљ носи млада жена. Црно атласно либаде сасвим мало украшено црним гајтаном представља део одеће жене у жалости. Такође, скроман и једноставан украс који се састоји од мало веза или само нашивених ширита и меница, сведених украса, заступљен је као део костима удовице, или је део костима сиромашнијег слоја грађанки. Овакв начин декорације либадета јавља се у Србији од 60-тих година XIX века.¹⁰⁵ Само изузетно богата жена могла је у својој гардероби да има више од два либадета. Жене сиромашнијих занатлија имају само једно либаде „и за венчање и за сарану“.

Српски грађански костим, схваћен као релативно фиксиран скуп одевних предмета, постао је социјална одлика и естетски ознака настајуће српске грађанске класе,¹⁰⁶ и у потоњем периоду задржао је свечани карактер. Пожаревљанка која се определила за српски грађански костим никада се није појављивала ван куће без потпуне и комплетне одеће и накита, посебно у свечаним приликама и значајним догађајима у оквиру куће - за славу, свадбу, дочек уваженог госта, национални празник или фотографисање. Специфична елеганција женског грађанског костима полако нестаје са улица и значајних места Пожаревца са генерацијом правих грађанки, и повлачи се у шкриње и ормане, посебно упакована у ланене ручно ткане пешкире богато украшених ивица, да очувана буде предата у аманет по женској линији. И данас сведочи о умећу занатлија XIX века, осе-

105 ИАП, Слога, 53/113, 116, 172, 182...; Д. Стојановић, *нав дело*, 24.

106 Према: Илдико Ердеи, *Дуло пушовање у Јевропу*, приказ књиге „*Одевање у Београду...*“, М.Прошић-Дворнић, у: Гласник Етнографског института САНУ LVI, Београд, 279-282.

ћају за лепо и елеганцији генерација жена које су носиле грађански женски костим.

Уз гардеробу настала је већа потражња за накитом и асесоаром, мушким и женским, па су пожаревачке радње нудиле, утркујући се, квалитетну робу по „гарантованим ценама“: „Часовничарска и јувелирска радња Милана Т.Стефановића, Добила је велику 109 количину дуката велики и мали жигосани од 1912.год. за исте има и рамове од право дубле тако да дукат не губи вредност пошто се не буши.“¹⁰⁷

*Госпођа Петра Мартића, Даница, попути њуних жена градских занатлија носи медаљон у сребру са ликом свој мужа.
(ИАП, фонд Слога)*

На фотографији Данице Петра Мартића, војскара и лецедера, примећујемо да, уз уобичајен женски накит мајсторица носи и брош у порцелану са ликом свог супруга. Претпостављамо да је реч о складном дугом браку двоје супружника, и да је супружанска љубав мотив овог броша. Међутим, чињеница да жена прелази из очеве породице у мужевљеву, својом спремом репрезентује примарну породицу, то својим накитом и удешавањем у браку репрезентује статус, углед и економски ниво свог мужа. Стога би овај порцелански брош могао бити и репрезент економске моћи мужа, те могућности да госпођа Даница прати модне трендове.

107 *Грађанин*, 1913/2.

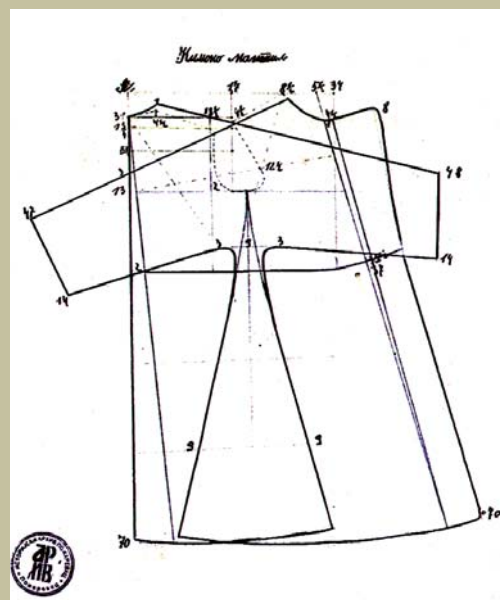

Пилонице Женске занатске школе, у Пожаревцу 1912. године.
(ИАП, фонд Женска занатска школа)

Наравно, за оне са мало плићим џепом, и на почетку процеса пристизања модног европског асортимана, развило се одређено занатство – полако су папуције уступале своје место обућарима или шустерима, нестајали ћурчије, терзије, абаџије, било све мање кројача, а ницале занатске радње крзнара и шнајдера, амрелџија, шеширџија, модискиња, везиља, трикотаџера, произвођача пантљика, педикира. У складу са насталом ситуацијом формирају се јаки еснафи. Потражња за луксузом за вишу класу није била проблем - могло се до Београда или у иностранство, а нижа грађанска класа снабдевала се и производима Женске школе где су ученице израђивале доње рубље, училе кројење халина, израђивале трикотажу, шешире и вештачко цвеће, али и рукавице, вез, плисе...¹⁰⁸

108 ИАП, архивски фонд Женска занатска школа, Књига кројева; Ј. Живковић, *Занатска школа пожаревачкој женској групуи*, стр. 153, 155, 157, 160 и даље.

Кројачки лист у настави у Женској занатској школи. (ИАП, фонд Женска занатска школа)

ЗАПОСЛЕНЕ ЖЕНЕ

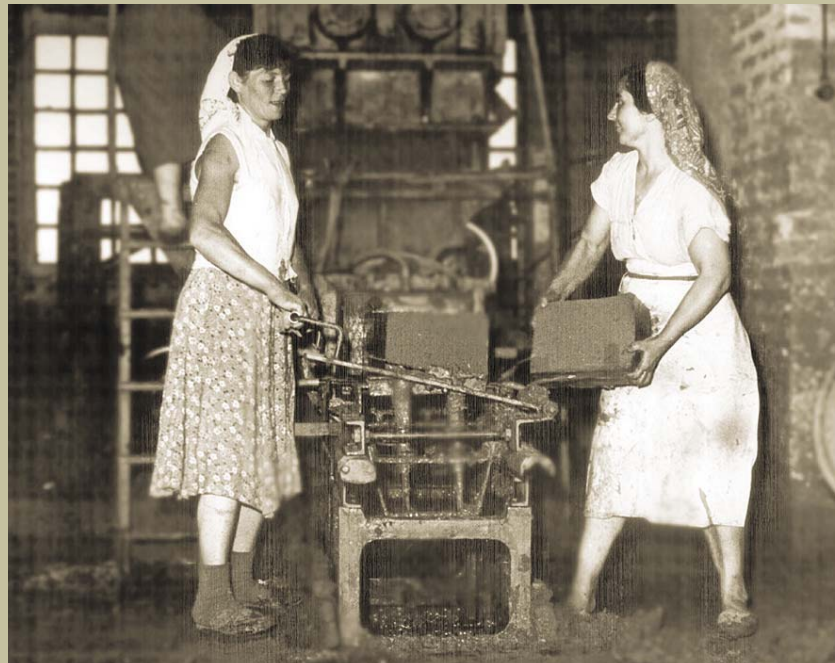
Током XIX века прве професије доступне женама биле су бабице, дојиље, куварице, слушкиње и праље. Такође, жене су партиципирале у пољопривреди и неким занатима - кројачице, швале, ткаље, плетиље, воденичарке, типографкиње... Традиционално женско занимање свакако је био кројачки занат. У попису занатлија 1939. године у Пожаревцу налазимо „кројаче женског одела“: Драгица Чолаковић, Ђурђина Лакић, Елизабета Ракум, Евдокија Зборовскаја, Живка Данчевић, Живка Пауновић, Јелена Лазаревић, Јелена Станисављевић, Лепосава Милосављевић, Марија Коча, Марија Милошевић, Милица Јанковић, Надежда Ђорђевић, Цвета Радивојевић; модискиња Јелена Лецић и трикотажера Даринка Ж. Николић.¹⁰⁹

„Грађанин“ је на својој 3. и 4. страни увек пун огласа за посао и услуге:

„Модерна кројачица, Мила Стојкићева, са стином у Љубосињској зл. Бр.4. (кућа поч. Благоја Бојдановића) – Горња мала. - Извештава поштов. Госпође и госпођице, да израђује све врсте женских хаљина, манџлова, капуша, по најновијем журналу. Услуга брза и шачна. Цене солидне.“¹¹⁰

Наравно, дамама је увек било веома важно како ће дотерати косу:

„Поштованим госпођама и госпођицама да ћу од првога отпочети дамен фризерски рад – модерне андулације, маникир. Све израде од косе. Усавршено блајховане и фарбане косе свих боја и све остале дамен фризерске ствари. ... Милка Стојадиновић, дамен фризерка.“¹¹¹ „Путовођа“ нам даје и податак да је г-ђа Пијаде, удова Милоша Николића, у Кнез Лазаревој улици бр. 14, уз помоћ пословође Алексе Гојковића, водила димничарски посао.¹¹² У збирци фотографија Историјског архива Пожаревац налази се и фотографија која је забележила, непосредно после Другог светског рата, још један женски посао – прављење цигле...

Жене праве циглу. Фотографија настала непосредно после Другог светског рата. (ИАП, Збирка фотографија)

¹¹⁰ Грађанин, 1926, 64, 4.

¹¹¹ Грађанин, 1927, 102, 4.

¹¹² Г. Вуловић, наведено дело, 26.

¹⁰⁹ Г. Вуловић, Путовођа, 38, 40, 43.

8			
18	Досађана дужа запоселења Dosađanja duža zaposlenja Dosađanje daljše zaposlitve	од — od	до — do
	<p>Код Евдокије Зборов- скаја перфрајнице у Андрејеву као ччтовница</p> <p>21-V-1937 1-VIII-1937</p> <p>код Надежде Ђор- Ђелантска кројач. у Пичареву</p> <p>14-X-1937 3-X-1938</p>		
			
<p>Књижница је замењена (обновљена) дне Књижница је замењена (обновљена) дне Књижница је замењена (обновљена) дне</p>			
<p>Печат Pečat</p> <p>Потпис — Potpis — Podpis</p>			
<p>Попуњена се кад се књижница замењује или обнавља. Popunjava se kad se knjižnica zamenjuje ili obnavlja. Izpunjuje se, kad se knjižnica zamenjuje ili obnavlja.</p>			

Пословна књижница Радовановић Рагмиле, која је учила занаш код чувене кројачице у Пожаревцу – Евдокије Зборовскаје, 1937. године

ПРОСЛАВЉАЊЕ ПАТРОНА, СВЕТКОВИНЕ, ЗАБАВЕ...

Еснафи су даривали храмове многим богослужбеним предметима. На пример, у Великом Градишту, 1856. односно 1857. године, мермерну часну трпезу приложио је еснаф трговачко-болтацијски, а дарохранилицу су заједнички приложили терзијски, ћурчијски, абацијски, механџијски, бојацијски и папуџијски еснаф, док су Саборној цркви Св. Архистратига у Пожаревцу поклон учинили бојацијски и бакалски еснаф 1845. године.¹¹³ Поклоне су чиниле и мајсторице попут Персе Белосавић која је 1911. године приложила звоно у спомен свог супруга Мите Белосавића.¹¹⁴

Сваки еснаф имао је свог заштитника – патрона. Пекари су славили Св. Атанасија, ковачи Св. Илију, болтације Св.Тројицу... Прослављање патрона има функцију конституисања осећања

113 М.Лазих, *Социјална структура књићора и приложника*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, Клио, Београд, 2006, 627.

114 Исто, 627.

колективног идентитета. Мајстори, калфе и шерти окупљени у славу патрона – заштитника еснафа одређују своје верско, али и економско заједништво. Овде морамо да напоменемо да је обележавање еснафске славе увек остало у домену мушких чланова еснафа. Жене су, сем спремања свечане гозбе, искључене из слава.¹¹⁵ Али када удружење занатлија прави еснафску забаву у хотелу „Гранд“ или „Српска круна“ – то је већ прилика да `мајсторица` са кћерима буде дотерана и да се прикаже у најбољем светлу. Али, судећи по сачуваним фотографијама, скромност и смерност чешће су презентовани као доминантна особина Пожаревљанки.¹¹⁶ Патри-

јархално друштво у процесу модернизације, како ипак можемо именовати свеукупни грађански патерн Пожаревца двадесетих година XX века, прихватило је и себи прилагодило опште модне вредности, увек са свешћу да је одевање знак припадности и пристојности, што је ограничавало индивидуалнији избор у одевању, али и породични моменат и сферу интимног.¹¹⁷

115 Закључак изведен на основу доступних фотографија еснафских слава, као и из разговора аутора текста са учесницима који се сећају прослава до почетка Другог светског рата.

116 ИАП, Збирка фотографија и збирка фотографија `Слога`. Смерност се очитује из става, склопљених руку, озбиљности на лицу, дотераности и пристојности. Модерност се очитује код раних фотографија, у асесоару- лепезе, шешири, амрели, рукавице. Ципеле провирују на врло малом броју фотографија (Збирка фот, 268, 29, 113, 114).

117 Б. Поповић, *Одевање и мода у Србији у првој половини 20. века*, у: *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, Клио, Београд, 2007, 341.

Св. Илија – слава ковача у Кленовнику. (ИАП, Дигитална збирка Љ. Марковић)

Столарска задруга „Будућност“, основана децембра 1945. прославља свој пашрона.
(Фотографија из приватне збирке)

Удружење „Слога“ пожаревачких занатлија и раденика за узајамну помоћ – основано у Пожаревцу маја 1893. (ИАП, фонд „Слога“)

У периоду последње две деценије XIX века, диљем Србије ницала су занатлијска удружења. Удружење „Слога“ Пожаревачких занатлија и раденика основано 21. маја 1893. године на дан Св. Цара Константина и царице Јелене, скоро шест деценија узорно је радило окупљајући генерације занатлија и радника Пожаревца. Оснивачи *Слоге* били су: Љубомир Цвејић, кројач, Милан Бркић, радник кројачки, Душан М. Живојиновић, фотограф, Никола Марковић, колар, Ђорђе Николић, колар, Бранко С. Живановић, радник терзијски, Петар Васић, радник терзијски, Светозар Јовановић, радник обућарски, Станиша Стојановић, радник кројачки, Сима Поповић, берберин, Живо Радуловић, памуклијаш, Никола Михаиловић, колар, Младен Разуменић, ковач, Михаило Поповић, радник терзијски, Милан Т. Мартиновић, кројач, Ђура Ланц, колар, Васа Радосављевић, колар, Властимир Стојадиновић, колар, и Миливоје Стефановић, ћурчија. Тако на повећи удружења, уз имена оснивача и датум оснивања уз помен патрона, приказани су симболи заната: точак, буре, потковица, чекић, кључ, маказе, пегла, баштованска кофа, четке, обућарски калуп. У центру је приказ руковања – симбола другарства, заједништва, поверења, помоћи.¹¹⁸

Чланови друштва могли су бити само ментално и физички здрави људи „добре воље“, без обзира

на националну, верску и социјалну припадност, поред занатлија и „раденика“ и честити трговци, државни службеници, „неуказна“ лица. Чланови удружења могле су постати и госпође и госпођице, под условом да су биле „моралног понашања“, али оне нису имале право гласа на скупштинама, а у списковима чланова имена жена исписана су црвеним мастилом. Старосна граница чланова кретала се од 18 до 50 година живота. Управо „оснивачи, утемељачи, велики добротвори, добротвори и завештачи“ Слоге оставили су нам своје фотографије које су нам у овом раду највреднији извор за посматрану тему.¹¹⁹

Простор дневног и ноћног јавног забавног живота у граду чиниле су бројне кафане. Споменули смо да је забележено да је у Пожаревцу 1885. године било 32 кафана и 28 механа које су биле углавном распоређене по малама.¹²⁰ 1887. године

119 Више: Д. Милорадовић, *Прилози проучавању социјалних односа на примеру архивског фонда „Удружење `Слога` пожаревачких занатлија и раденика у периоду 1893-1950*, у: Зборник радова са научног скупа „Браничево кроз војну и културну историју Србије, II св. 4, Историјски архив Пожаревац, 2007, (143-153) 144; Д. Милорадовић, *Слога пожаревачких занатлија и раденика 1893-1950*, каталог изложбе ИАП, Пожаревац, 2000, 3; Д. Ђокић, *Занати у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, Народни музеј, Пожаревац, 1996, 8-10.

120 М. Манојловић, *Пожаревац, окупљена варош...*, 151.

118 ИАП, Слога, 53/1.

Ф.Каниц избројао је 80 гостионичара и кафеџија и 36 музичара.¹²¹ У самом центру налазили су се хотели који су се квалитетом услуга и новотарија такмичиле у броју гостију и понуди. Сваки од отмених ресторана као и одређене градске кафане имали су свој круг гостију. Кафане су се делиле и према културној припадности њених гостију. Стари трговци чаршије – Срби и Цинцари – који су имали дућане дуж пожаревачке *Табачке чаршије* и који су остајали верни оријенталном начину пословања, мишљења и животног стила, нису волели да се мешају са „новом господом“ која је уместо фесова носила цилиндре и припадала модерном европском кругу.¹²² Ту су били центри целокупног јавног живота и у њима су се, поред састанака на којима су покретане иницијативе и доношене важне одлуке о политичким, друштвеним и културним питањима, састајали и адвокати са клијентелом, пословни људи са својим партнерима, проводације са представницима заинтересоване породице, дужници и повериоци, радници и послодавци. Кафане су биле и својеврсне „радничке берзе“. Знано се у којим су се локалима окупљале занатлије и радници одређене струке, тренутно без посла, па су заинтересовани послодавци тамо одлазили и ангажовали појединце и групе који су им одговарали.¹²³

„На том простору било је могуће видети људе разних друштвених категорија и занимања, од оних који су поштено и мукотрпно радили и зарађивали да би прехранили своју породицу до људи са маргина друштвеног живота, често неприхватљивих за средину због своје сумњиве делатности. Ту су се додиривала различита схватања, размисљања и начини живљења и преплитало се

121 Ф. Каниц, *Србија – земља и становништво*, II, Београд, 1986, 171.

122 Ј. Николић, *Пожаревачке кафане као средишта друштвеног и културног живота у периоду између два светска рата*, у: Браничево у историји Србије, Зборник са међународног научног скупа, том III/свеска 6, Историјски архив Пожаревац и Институт за новију историју Србије, Пожаревац-Београд, 2008, (323-334) 327; Према: Д. Фелдић, *Кафане старог Пожареваца*, Пожаревац, 1994.

123 Далеко пре оснивања званичне државне Берзе и Народне банке Србије, кафане су биле место где се могао заменити новац и завршити велики број банкарских послова. Више: Ј.Николић, Д. Милорадовић, Ј. Живковић, *наведено дело*.

приватно и јавно. Њихове судбине повремено су се укрштале, повезујући приватне животе грађана једног места као што је био Пожаревац.¹²⁴

Свака угоститељска радња имала је своју сталну клијентелу по којој је била препознатљива. Хотел *Grand* био је репрезентативно стециште угледних и културних кругова Пожареваца – ту су приређиване многе забаве, прве биоскопске и позоришне представе. У хотел *Српска круна* навраћали су, на јутарњу кафу и читање новина разапетих на држачима од бамбусове трске, трговци и занатлије чије су се радње налазиле у близини, а у вечерњим сатима у његов ресторан залазили су чиновници и официри.¹²⁵ Кафана *Златни илућ* била је стециште веселих пожаревачких трговаца, трговачких помоћника и пословођа нарочито у време када је у кафану пристигла нова музика са певачицом, али и место окупљања сликара.¹²⁶ У кафани *Последњи трош* окупљали су се многи пожаревачки Горњомалци.

Приређујући велике забаве са бројним гостима, притом добијајући замашне прилоге од добротвора, великих добротвора, утемељача, Удружење *Слога* пожаревачких занатлија и радника је јачала свој углед у граду. Уз све расходе око припреме забаве, председник П. Мартић двосмислено закључује: „Ово да се исплати, А исплатило се...“¹²⁷ Традиционална забава *Слоге* приређивана је другог дана Божића, а најподесније место за свечане забаве са игранком било је у гостионици „Српска круна“ код Ксенофона.¹²⁸

Чланство *Слоге* и грађанство позивано је да присуствује хуманитарној забави штампаним позивима и обавештењима у *Грађанину*. „Познат вам је хумани циљ „Слоге“, а управа само сматра за част да Вас срдечно позове и да бисте с породицом изволели доћи. Улазна цена од особе у породици 1 дин, а за самца 1,50 дин. Добровољни прилози примају се са захвалношћу. Почетак у 8

124 Ј. Николић, *наведено дело*, 323.

125 *Грађанин*, 1927/74.

126 Посебно пожаревачког сликара наивца Драгослава Стојковића, познатијег као Драга Четкин; Д. Фелдић, *Стари Пожаревац*, Пожаревац, 1992, 325.

127 Д. Милорадовић, *Слога пожаревачких занатлија и радника...*, 7.

128 М. Манојловић, *Срби и Грци са посебним освртом на Грке у Пожаревацу, Viminatum 10*, Народни музеј, Пожаревац, 1995-1996, 204.

и по у вече“ - текст је једне позивнице.¹²⁹ Сачувани су програми са забава 1906, 1907, 1911. године, као и књижице у којима су даме записивале своје партнере за одређене игре - 1927, 1928...

Певачка дружина *Слоје* настојала је да постане изузетно активан и реномиран хор, који је већ 1895. постао мешовити. Забележени су бројни наступи *Слоје* у околини Пожареваца - Дубравица, Костолац, Кличевац, Александровац, али и на страни - Смедерево, Смедеревска Паланка, Крагујевац...¹³⁰ *Слоја* је контактирала са бројним другим хоровима и певачким дружинама размењујући партитуре. У фонду се налазе дописи хорова „Станковић”, „Корнелије Станковић”, „Јакшић”, „Војислав” из Београда, „Љубић” из Чачка, из Беле Цркве и многих других. Руком преписиване партитуре у великом броју остале су сачуване - Мокрањчеве *Руковети*, *Козар*, *Сељанчица*, *Литургија*, *Несћ сејали*, *Литургија* Корнелија Станковића, композиције Јосифа Маринковића, Даворина Јенка, Исидора Бајића.

На оснивачкој скупштини у циљевима удружења предвиђено је да се *Слоја* стара о „умном

развињу и васпитању својих чланова”. Већ прве године постојања удружења формирана је читалоница. За набавку потребне опреме сакупљани су добровољни прилози чланова и добротвора – књиге, часописи и опрема. Из 1897. године сачуван је запис о поклону учитеља Мих. М. Стевановића и његовом доприносу читаоници - 60 књига међу којима су: *Социјализам и радничко питање*, *Уређење народних школа* (од Мил. Р. Милошевића), *Песме против тираније* (В. Иго), *О суштини усташа* (Ф. Ласал), *Јакобинци* (Алф. Ескирос), *Револуционар* (Ј. Грос), *Манифест комунистичке партије* - што говори о схватањима читалаца чланова *Слоје* и наговештава нова времена и све ширу појаву индустријализације и радника.

Модернизација и европеизација Србије учинила је да се трансформација занимања све више види и све брже мења у складу са потребама новог времена и, можемо рећи, новог друштва. Настајање нове индустрије створило је потражњу за новим занатима, заборављајући старе, оријенталне, који са својим називима и производима бивају препуштени прабини времена.

129 ИАП, Слога; ИАП, *Varia*, 1929.

130 Љ. Обрадовић, М. Манојловић, *Два века музике и 50 година музичке школе „Стеван Мокрањац” у Пожаревцу*, Пожаревац, 2000, 23.

ΚΑΤΑΛΟΓ ΔΟΚΥΜΕΝΑΤΑ

EXIBITION CATALOGUE

КАТАЛОГ ДОКУМЕНАТА EXHIBITION CATALOGUE

1. Радње рабровачке
(Историјски архив Пожаревац (ИАП), Збирка фотографија)
Craft shops in the village of Rabrovo, Pozarevac District
(Historical Archive Pozarevac (HAP), Collection of photographs)
2. Удружење „Слога“ пожаревачких занатлија и радника за узајамну помоћ – основано у Пожаревцу маја 1893.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
‘Sloga’ - the association of craftsmen and workers from Pozarevac, aimed at mutual help, founded in Pozarevac in May 1893.
(HAP, archive fund Sloga, a photograph)
3. Диплома Пожаревачке занатске и окружне пољопривредне изложбе Занатлијског удружења, у Пожаревцу, 10. октобра 1895.
(Народни музеј Крагујевац)
Diploma of craft and district agricultural exhibition in Pozarevac, issued by the Craftsman Association, Pozarevac, October 10, 1895.
(National Museum of Kragujevac)
4. Плакат – позив на учешће на пожаревачкој изложби „Занатлиског удружења“ и Окружној пољопривредној изложби – од 2. до 30. августа 1895. (ИАП, Збирка плаката)
Poster – an invitation to participate in the exhibition by ‘Craftsman Association’ in Pozarevac and the District Agricultural Exhibition - from august 2 to August 30, 1895
(HAP, Collection of posters)
2. Главни одбор Окружног занатлијског удружења, у Пожаревцу 1893.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Main Board of Craftsman Association, the district of Pozarevac, 1893.
(HAP, Sloga Fund, a photograph)
3. Табачка чаршија, фотографија из међуратног периода.
(ИАП, Збирка Љ. Стојићевић)
‘Tabacka carsija’, a photograph from the period between the First and the Second World War.
(HAP, Lj. Stojicevic’s Collection)
4. Вашар у Каменову, тридесетих година XX века.
(ИАП, Дигитална збирка Обрадовић, фотографија)
A trade fair in Kamenovo, 1930s.
(HAP, Obradovic Digital Collection, a photograph)
5. Краљева улица у Пожаревцу са низом дућана и занатлијских радњи.
(ИАП, Дигитална збирка Танасија Бате Димитријевића, фотографија)
Kraljeva ulica /Royal Street/, with a number of stores and craft shops, Pozarevac.
(HAP, Tanasije Bata Dimitrijevic’s Digital Collection, a photograph)

ЗАНАТЛИЈЕ ОКРУГА ПОЖАРЕВАЦКОГ/ /CRAFTSMEN OF POZAREVAC DISTRICT

1. Занатлије пожаревачких еснафа траже иселење турских занатлија, 1869.
(ИАП, збирка Varia)
Craftsmen from the guilds of Pozarevac demand for Turkish craftsmen to be evicted, 1869.
(HAP, Varia collection)

БОЛТАЦИЈЕ/ MERCHANTS

1. Калфенско писмо којим се Сава Протић из Смољинца, унапређује у калфу болтацијског, у Пожаревцу, 7. децембра 1850.
(ИАП, збирка Varia)
Apprentice letter, which apprentices young merchant Sava Protic from Smoljinac, Pozarevac, December 7, 1850.
(HAP, Varia collection)

-
2. Газда Тома Костић, болтација у Пожаревцу око 1860. године.
(Фотографија из приватне збирке)
Master Toma Kostic, a merchant from Požarevac around the year of 1860.
(A photograph from a private collection)
  3. О проблему оснивања трговачког – болтацијског еснафа и захтева болтација среза Звишког био је обавештен и министар народне привреде. У Београду, 22. априла 1883.
(Архив Србије (АС), МНП Т 1883 I 47-03)
Minister of national economy was informed about the problem regarding the establishment of a merchant guild and the requirements of merchants in Zvidz, a region of Požarevac.
(Archive of Serbia (AS), MNP T 1883 I 47-03)
  4. Дућанције траже од Начелства среза Звишког да, према Закону, одобре образовање „јеснафа“ болтацијског, и за славу еснафа одређују Св. Тројицу. У Кучеву, 12. децембра 1882.
(АС, МНП Т 1883 I 47-01)
Shopkeepers demand that the Principality of Zvidz approve the establishment of Merchant Guild according to the Law and the Trinity becomes the guild's Saint Patron's Day. Kucevo, December 12, 1882.
(AS, MNP T 1883 and 47-01)

АБАЦИЈЕ/ FOLK- COSTUME TAILORS

1. Еснафско писмо Абацијског еснафа, у (Смедеревској) Паланци 14. јануара 1854.
(ИАП, збирка Varia)
Certificate owned by a tailor's guild from (Smederevska) Palanka, January 14, 1854.
(НАР, Varia collection)
2. Радионица Стојана Митића, абације, у Пожаревцу 1902.
(Фотографија преузета из: „Пожаревац – окружна варош 1858-1918“, аутора М. Манојловића)
The workshop of Stojan Mitic, a folk- costume tailor from Požarevac, 1902.
(Photograph has been taken from 'Požarevac the District Town 1858-1918' by M. Manojlovic)

3. Стојадин Матић, абација пожаревачки, добротвор Друштва „Слога“.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Stojadin Matic, a folk- costume tailor from Požarevac, benefactor of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
4. Александар М.Мишић, родом из Трњана, абација пожаревачки, био је „утемељаћ“ Друштва Слога до 1929. године.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Aleksandar M. Misic, born in Trnjane, was a folk- costume tailor from Požarevac and the founder of 'Sloga' until 1929.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
5. Занатски мешовити еснаф среза Хомољског моли Занатску комору у Београду да јој се да право да „може издавати мајсторско право новим мајсторима абацијског и ковачког заната као најраспрострањенијем у овом срезу“; у Жагубици, 25. новембра 1920.
(ИАП, Удружење занатлија за срез Хомољски)
Craftsman guild of the region of Homolje submits a request to the Chamber of Commerce in Belgrade requiring 'permission to appoint master tailors and blacksmiths, given that these are the most common crafts in this region'. Zagubica, November 25, 1920.
(НАР, Association of craftsmen for the region of Homolje)

АБАЦИЈЕ И ЈОРГАНЦИЈЕ/ FOLK- COSTUME TAILORS AND QUILT MAKERS

1. Записник о полагању мајсторског испита кројача народног одела – абације Цветка Рајковића из Врбнице, 1937.
(ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)
Records of Cvetko Rajkovic's tailoring trade test, Vrbnica, 1937.
(НАР, Association of craftsmen for the region of Požarevac)
2. Сведочење мајстора абацијског еснафа да је Живан Крајић, из Александровца, изучио абацијски занат; у Жабарима, 1942.
(ИАП, Удружење занатлија за срез Моравски, Жабари)

A tailor's testification which ascertains that Zivan Krajic, from Aleksandrovac, has mastered tailoring, 1942.
(НАР, Association of craftsmen for region of Morava, Zabari)

3. Потврда о регистровању абацијске радње Радована Илића у Петровцу, 30. септембра 1945.
(ИАП, Удружење занатлија среза Млавског, Петровац)
Registration certificate for Radovan Ilic's tailoring shop in Petrovac, 1945.
(НАР, Association of craftsmen of the region of Mlava, Petrovac)
4. Славко А.Станковић, јорганџија пожаревачки.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Slavko A. Stankovic, quilt maker from Pozarevac.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
5. Молба Радована Јовановића за пријем у еснаф терзијско-памуклијско-јорганџијски за варош Пожаревац, по иступу из удружења синдиката: у Пожаревцу, 14. јула 1910.
(ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)
Radovan Jovanovic's request to join a tailor's guild for the town of Pozarevac after having left the Confederation of Trade Unions, 1910.
(НАР, Association of craftsmen for the region of Pozarevac)

ЋУРЧИЈЕ И ТЕРЗИЈЕ/ LEATHER WORKERS

1. Ћурчијски еснаф у Пожаревцу, 1911. године.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Leather worker's guild in Pozarevac, 1911.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
2. Калфенско писмо Радојка Јелића, родом из Азање, среза Јасеничког округа Смедеревског, који је код Милована Јелића, члана еснафа, „уредно занат ћурчијски изучио“, у Азањи, 29. јануара 1907.
(ИАП, фонд Еснаф пожаревачки)
Apprentice letter owned by Radojko Jelic, born in Azanja (a region of Jasenica, Smederevo district), 1907.
(НАР, Craftsmen Guild of Pozarevac Fund)

3. Миладин Стефановић, терзија пожаревачки, велики добротвор Друштва Слоге.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Miladin Stefanovic, a folk- costume tailor from Pozarevac and a great benefactor of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
4. Коста Д. Стојићевић, терзија пожаревачки, почасни члан Друштва Слоге.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Kosta D. Stojicevic, a folk- costume tailor from Pozarevac and an honourable member of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photography)

КРОЈАЧИ/ TAILORS

1. Михаило Миленковић – Омољац, пожаревачки кројач, добротвор и редовни члан „Слоге“ до 1921. године.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Mihailo Milenkovic - Omoљac, a tailor from Pozarevac, a philanthropist and a regular member of 'Sloga' until 1921.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
2. Савка Миленковићка Омољчева, мајсторица, чланица Друштва „Слога“. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Savka Milenkovic Omoљaca, a craftswoman and a member of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
3. Божидар Маринковић, кројач пожаревачки, у време када је постао мајстор, 1926. године.
(Фотографија из приватне колекције)
Bozidar Marinkovic, a tailor from Pozarevac at the time he became a master, 1926.
(Photograph from a private collection)
4. Оглас за шиваће машине и потребне агенте за продају.
(ИАП, *Грађанин*, 1936)
An advertisement for sewing machines and necessary sale agents.
(НАР, Weekly newspaper *Gradjanin*, 1936)
5. Оглас за конфекцију – конкуренција кројачима.
(ИАП, *Грађанин*, 1936)

An advertisement for clothing- competition for tailors.
(НАР, *Gradjanin*, 1936)

КРОЈАЧИЦЕ/ FEMALE TAILORS

- Ученице Ђилимарске школе Пожаревачке Подружнице Женског друштва, 1919. године. (Фотографија преузета из: „Пожаревац окружна варош 1858-1918“, аутора М.Манојловића)
Students attending a school for carpet manufacture within the Women's Society of Pozarevac, 1919.
(The photograph has been taken from 'Pozarevac the District Town 1858-1918' by M. Manojlovic)
- Питомице Женске занатске школе, у Пожаревцу, 1912.
(ИАП, фонд Женска занатска школа, фотографија)
Students attending Women's Craft School, Pozarevac 1912.
(НАР, Women's Craft School Fund, a photography)
- Кројачки лист у настави у Женској занатској школи.
(ИАП, фонд Женска занатска школа)
'The Tailor's Sheet' in Women's Craft School schooling system.
(НАР, Women's Craft School Fund)
- Марија Дапер Лисовски, из Делиблата долази у Пожаревац и почиње свој занат. (Фотографија из приватне колекције)
Marija Daper Lisovski comes to Pozarevac from Deliblato and starts her own trade.
(Photograph from a private collection)
- Оглас сестара Живковић, модискиња из улице Кнеза Михајла у Пожаревцу, које израђују најмодерније шешире.
(Народна библиотека Пожаревац (НБП), *Грађанин*, 1911)
An advertisement issued by the Zivkovic sisters, two fashionists and designers of modern hats from Knez Mihajlo Street in Pozarevac.
(National Library of Pozarevac (NLP), *Gradjanin*, 1911)

- Оглас за новоотворени „Салон женског одела“ Милица М. Васиљевић у Пожаревцу, који „прима на израду све врсте женског одела и израђује по најновијим журналима“.
(ИАП, *Грађанин*, 1941)
An advertisement for newly opened "Salon of Women's Clothing" Milica M. Vasiljevic in Pozarevac, which "manufactures all kinds of women's clothes based on models from the latest fashion magazines".
(НАР, *Gradjanin*, 1941)
- Пословна књижица Радовановић Радмиле, која је учила занат код чувене кројачице у Пожаревцу – Евдокије Зборовскаје, 1937. године.
(ИАП, фонд Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Business booklet of Radovanovic Radmila, who practised craft with Evdokija Zborovskaja- a famous tailor in Pozarevac, 1937.
(НАР, The Committee of the Craftsman Associations, the district of Pozarevac)

ОПАНЧАРИ/ MANUFACTURERS OF TRADITIONAL FOOTWEAR

- Мајсторско писмо Опанчарског еснафа Константину Стојановићу, у Пожаревцу, 22. јуна 1919.
(ИАП, фонд Слога)
The Master Letter to Konstantin Stojanovic by the Cobbler Craftsman Guild, Pozarevac, July 22, 1919.
(НАР, Sloga Fund)
- Калфенско писмо Милоја Николића, из Пољане, у Пожаревцу 14. децембра 1919.
(ИАП, фонд Еснаф пожаревачки)
Apprentice Letter owned by Miloje Nikolic from Poljana, Pozarevac, December 14, 1919.
(НАР, Craftsman Guild of Pozarevac Fund)
- Печат пожаревачке опанчарске радње Божидара Ристића.
(ИАП, Удружење занатлија за округ Пожаревачки)
The stamp of Bozidar Ristic's traditional footwear shop in Pozarevac.
(НАР, Craftsman Association for the region of Pozarevac)

4. Светозар Манојловић, опанчар пожаревачки. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Svetozar Manojlovic, a manufacturer of traditional footwear in Pozarevac. (НАР, Sloga Fund, a photography)
5. Уговор за шегрта – опанчари Јовановић и Пејић примају за шегрта Вукоту Милошевића, из Луковице, у Пожаревцу, 26. новембра 1928. (ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревачког)
Apprenticeship agreement- cobblers Jovanovic and Pejic take on an apprentice, Vukota Milosevic from Lukovica, Pozarevac, November 26, 1928. (НАР, Craftsman Association for the region of Pozarevac)
6. Занатска комора у Београду потврђује отварање радње Божидара Милошевића, опанчара из Петровца, 7. фебруара 1946. (ИАП, Удружење занатлија среза Млавског)
Chamber of Commerce in Belgrade confirms the opening of the workshop founded by Bozidar Milosevic, a cobbler from Petrovac, 1946. (НАР, Craftsman Association for the region of Mlava, Petrovac)
4. Огњан С. Миловановић, обућар пожаревачки. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Ognjan S. Milovanovic, a shoemaker in Pozarevac (НАР, Sloga Fund, a photography)
5. Добросав Матић, обућар пожаревачки. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Dobrosav Matic, a shoemaker in Pozarevac (НАР, Sloga Fund, a photography)
6. Оглас обућарске радње Петра Л. Науновића у Пожаревцу, објављен у листу Грађанин 1911. године. (НВР, *Грађанин*, 1911)
An advertisement for Petar L. Naunovic's cobbler shop in Pozarevac, published in the weekly newspaper *Gradjanin* in 1911. (НАР, *Gradjanin*, 1911)
7. Оглас обућарске радње Милана Пантелића у Пожаревцу, објављен у листу *Грађанин* 1931. године. (ИАП, *Грађанин*, 1931)
An advertisement for Milan Pantelic's cobbler shop in Pozarevac, published in the weekly newspaper *Gradjanin* in 1931. (НАР, *Gradjanin*, 1931)

ОБУЋАРИ/ШНОЕМАКЕРС

1. Први мајсторски обућарски курс у Пожаревцу, 1925. године. (ИАП, Дигитална збирка Танасија Бате Димитријевића, фотографија)
First professional shoemaking course in Pozarevac, 1925. (НАР, Tanasije Bata Dimitrijevic's Digital Collection)
2. Лука Ђ.Науновић, обућар пожаревачки. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Luka Dj. Naunovic, a shoemaker in Pozarevac. (НАР, Sloga Fund, a photography)
3. Арсеније Лазаревић, обућар пожаревачки. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Arsenije Lazarevic, a shoemaker in Pozarevac. (НАР, Sloga Fund, a photography)
8. Пословна књижица Стевана Ђорђевића, обућарског помоћника који је занат изучио у Пожаревцу код мајстора Лазара Мартиновића, 1939. године. (ИАП, Окружни одбор занатлијског удружења Пожаревац)
Bussines booklet of Stevan Djordjevic, an apprentice who practised shoemaking with Lazar Martinovic, an artisan in Pozarevac, 1939. (НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)

САРАЧИ – СЕДЛАРИ – САТЛЕРИ/ LEATHER CRAFTERS

1. Калфенско писмо Ивана Марковића, помоћника за сарачко-седларски занат, у Пожаревцу 10. маја 1922. (ИАП, Окружни одбор удружења занатлија за округ Пожаревачки)
Apprentice letter owned by Ivan Markovic, an

apprentice in a leathercraft shop in Pozarevac, May 10, 1922.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)

- Кандидатска листа за сатлерски занат за члана еснафске управе, у Пожаревцу 13. марта 1927.
(ИАП, Окружни одбор удружења занатлија за округ Пожаревачки)
Candidate list for leather crafters' membership in guild administration, in Pozarevac, March 13, 1927.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)
- Лист из Књиге мајстора еснафа сарачко-седларског, где се у периоду од 1912. до 1945. наводе само петорица мајстора у Пожаревцу и Божевцу.
(ИАП, Удружење занатлија Пожаревац)
Page from a professional leather crafter's Book, which names only five artisans in Pozarevac and Bozevac in the period from 1912 to 1945.
(НАР, Craftsman Association, Pozarevac)

- Коста А. Грујић, сарач, добротвор „Слога“.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Kosta A. Grujić, leather crafter and a benefactor of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photography)
- Портал сарачко-седларске радње Милосава Жикића Смедеревца.
(Фотографија из приватне колекције)
The portal of Milosav Zikic Smederevac's leathercraft shop.
(Photograph from a private collection)

ФОТОГРАФИ/ PHOTOGRAPHERS

- Душан М. Живојиновић Шапчанин, фотограф, председник Удружења „Слога“, касније и председник Општине пожаревачке.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Dusan M. Zivojinovic Sarpcanin, a photographer, president of the Association 'Sloga' and later on, the president of the Municipality of Pozarevac.
(НАР, Sloga Fund, a photography)

- Реверс картона фотографије из атељеа Душана Живојиновића Шапчанина. (ИАП, Збирка Антић)
Reverse of photo boards from Dusan Zivojinovic Sarpcanin's studio.
(НАР, Antic Collection)
- Аверс и реверс фотографије једног од најстаријих пожаревачких фотографа – Јована Влаовића.
(ИАП, Збирка Караџић)
Photograph averse and reverse by one of the oldest photographers in Pozarevac, Jovan Vlaovic.
(НАР, Karadzic Collection)
- Реверси фотографија атељеа Милана Димитријевића – крајем 19. века и за време Царинског рата, 1906. године.
(ИАП, Збирка фотографија)
Reverse photograph of Milan Dimitrijevic's art studio - at the end of the 19th century and during the Customs War, 1906.
(НАР, Collection of photograprs)
- Пословна књижица фотографског помоћника Радована Чорбића, из 1944.
(ИАП, Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Business booklet of Radovan Corbic, a photographic assistant, 1944.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)
- Пословна књижица једне од фотографкиња – Марице Томице, из 1945.
(ИАП, Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Business booklet of a female photographer, Marica Tomica, 1945.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)

БЕРБЕРСКО – ФРИЗЕРСКИ ЗАНАТ / BARBER AND HAIRDRESSING CRAFT

- Калфенско писмо Еснафа берберског за Боривоја Петровића, у Пожаревцу, 9. јула 1925.
(ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)

- Apprentice letter to Borivoje Petrovic by the Barber Guild, Pozarevac, 1925. (НАР, Craftsman Association for the region of Pozarevac)
2. Помоћничко сведочанство (калфенско) Наталије Јанковић из Пожареваца, за берберско-фризерски занат, 30. јуна 1933. (ИАП, Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Barber and Hairdressing Assistant Certificate (Apprentice Letter) to Natalija Jankovic from Pozarevac, 1933.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Požarevac)
  3. Пословна књижица Животић Ђурице, занатског помоћника берберског заната изученог код мајстора Милорада Стојадиновића у Пожаревцу, 1933. (ИАП, Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Business booklet of Zivotic Djurica, an apprentice who practised barbering with Milorad Stojadinovic, an artisan in Pozarevac, 1933.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)
  4. Пословна књижица Перић Велимира, који је занат изучио код мајстора Цветка Перића у Пожаревцу, 5. јула 1939. (ИАП, Окружни одбор занатских удружења Пожаревац)
Business booklet of Peric Velimir, who was apprenticed to Cvetko Peric, an artisan in Pozarevac, July 5, 1939.
(НАР, District Committee of the Craftsman Association in Pozarevac)
  5. Ценовник берберско-фризерских услуга на територији среза Млавског: посао се делио на мушки и женски; у Петровцу, 1947. (ИАП, Удружење занатлија среза Млавског, Петровац)
Pricelist of services performed by barbers and hairdressers in the region of Mlava: work done by men differentiated from work done by women. Petrovac, 1947.
(НАР, Craftsman Association for the region of Mlava, Petrovac)

ПЕКАРИ/ BAKERS

1. Управа Београдског занатског еснафа издаје Мајсторско писмо Ђорђевић Николи, рођеном у Цумаји, у Грчкој; у Београду, 20. октобра 1929. (ИАП, фонд Еснаф пожаревачки)
Craftsman Guild in Belgrade awards Nikola Djordjevic, born in Iraklia, Greece, with an Artisan Certificate. Belgrade, October 20, 1929. (НАР, Craftsman Guild of Pozarevac Fund)
2. Занатско (шегртско) сведочанство из Знојма (Моравска) којим се потврђује да је Лудвиг Пфистер учио пекарски занат код госпође Матилде Хених у периоду од 1910. до 1913. Сведочанство је на немачком језику. (ИАП, Varia)
Apprentice Certificate (Znojnm, Moravia) which confirms that Ludwig Pfister practised baking with Mrs. Matilda Henih in the period from 1910 to 1913. The Certificate is written in German. (НАР, Varia)
3. Риста Колоњас дао је у *Грађанину* оглас којим прославља 50-ту годишњицу од доласка у варош Пожаревац и 50-ту годишњицу пекарског рада.^{1*} (ИАП, *Грађанин*, 1926)
Rista Kolonjas made an announcement about the celebration of his fifty- year- long stay in Pozarevac and the 50th anniversary of his baking bussines. The announcement was made in 'Gradjanin', a weekly newspaper. * (НАР, *Gradjanin*, 1926)
4. Меморандум продавнице луксузног пецива и буреџнице Милорада А. Станковића у Пожаревцу, из 1935. године. (ИАП, фонд Удружење занатлија среза Пожаревачког)
Memorandum of Milorad A. Stankovic's luxurious bakery and savoury pie shop in Pozarevac, 1935.
(НАР, Association of craftsmen for the region of Pozarevac)

1 *Фотографија Ристе Колоњаса преузета из монографије „Пожаревац – окружна варош 1858-1918“, М. Манолковића; Rista Kolonjas photo taken from "Požarevac - district Town Hall, 1858-1918" by M. Manojlović)

5. Оглас пекара Васа Сакеларидеса у *Грађанину*.
(ИАП, *Грађанин*, 1926)
Advertisement in 'Gradjanin' made by the baker Vasa Sakelarides.
(HAP, *Gradjanin*, 1926)

ВОСКАРИ- ЛЕЦЕДЕРИ/ CHANDLERS AND LICITARS

1. Петар Мартић, воскар и лецедер, био је један од првих председника и оснивача *Удружења Слога пожаревачких занатлија и раденика* 1893.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Chandler and licitar Petar Maric was one of the founders of the Association of Craftsmen and Workers 'Sloga' in Pozarevac, in 1893.
(HAP, Sloga Fund, a photography)
2. Госпођа Петра Мартића, Даница, попут имућних жена градских занатлија носи медаљон у сребру са ликом свог мужа.
(ИАП, фонд Слога, фотографија)
Mrs. Danica Martic, the wife of Petar Martic, a wealthy artisan, wears a silver medal with her husband's image.
(HAP, Sloga Fund, a photography)
3. Извештај (рачун) из Колонијално-бакалске, деликатесне и посластичарске радње Драгутина Е. Пешиха и Јовића, у Пожаревцу 15. маја 1910.
(ИАП, збирка Чечелски)
Report (receipt) from Dragutin E. Pesic and Jovic's pastry shop with mixed goods and delicacies, Pozarevac, May 15, 1910.
(HAP, Chechelsky collection)
4. Заглавље (меморандум) Воскарско Лецедерске радње Драгутина Момировића – пређе Петра Мартића, у Пожаревцу, 1921.
(ИАП, Дигитална збирка Милачић)
Heading (Memorandum) of Dragutin Momirovic's chandler and licitar workshop- Petar Martic's yarn, Pozarevac, 1921.
(HAP, Digital Collection Milacic)

СТОЛАРИ/ CARPENTERS

1. Пресуда Апелационог суда у Београду, надлежног у спору између Милосава Павловића, предузимача из Пожаревца, против Леополда Будимског, столара из Великог Градишта, за накнаду штете, 1922.
(ИАП, Удружење занатлија за срез рамски, Велико Градиште)
Verdict of the Appellate Court in Belgrade regarding the legal dispute between Milosav Pavlovic, an entrepreneur from Pozarevac and Leopold Budimski, a carpenter from Veliko Gradiste, 1922.
(HAP, Craftsmen Association of the region of Ram, Veliko Gradiste)
2. Мајстори столари Пожаревца основали су 24. децембра 1945. столарску задругу „Будућност“.
(Фотографија из приватне колекције)
Master carpenters of Pozarevac founded a Carpenter Society called 'The Future', December 24, 1945.
(Photograph from a private collection)
3. Столарска радионица Петра Живковића, на углу улица Дунавске и Немањине у Пожаревцу.
(Фотографија из приватне колекције)
Petar Zivkovic's carpenters workshop in Pozarevac, on the corner of Dunavska and Nemanjina street.
(Photograph from a private collection)
4. Пословна књижица Душана Гајића, столарског помоћника из Куле, из 1936. године.
(ИАП, Округни одбор занатлијских удружења Пожаревац)
Business Booklet of Dusan Gajic, a carpenter's assistant from Kula, 1936.
(HAP, District Committee of the Craftsmen Association in Pozarevac)

МАШИНБРАВАРИ / MACHINISTS

1. Машин бравар крај дреша при вршидби жита.
(ИАП, збирка Varia, фотографија)
A machinist next to a threshing machine during threshing.
(HAP, Varia collection, a photography)

2. Мајстор пожаревачки Радисав М. Жикић, бравар, члан Друштва „Слога“. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Radisav M. Zikic, a machinist from Pozarevac and a member of 'Sloga'.
(HAP, Sloga Fund, a photography)
3. Мајсторско писмо Милоша Милорадовића, машин бравара из Пожаревца, 1929. године.
(Из приватне колекције)
Master Craftsman Certificate owned by Milos Miloradovic, a machinist from Pozarevac, 1929.
(From a private collection)
4. Притужба пожаревачких мајстора бравара на бесправни рад лимара који су у својој понуди навели поправке и артикле који припадају браварском занату. У потпису- чланови управе браварског еснафа; у Пожаревцу, 9. јула 1912.
(ИАП, фонд Еснаф пожаревачки)
Complaint filed by machinists from Pozarevac regarding the illegal work of the whitesmiths who made an offer to point out repairs and items that belong to the locksmith craft. Signed by the locksmith's guild management. In Pozarevac, July 9, 1912.
(HAP, the Craftsmen Guild of Pozarevac Fund)
5. Мајстор надгледа своју парну машину за дреш у Божевцу, период између два светска рата.
(Фотографија из приватне колекције)
An artisan supervises his threshing machine in Bozevac, between the First and the Second World War.
(Photograph from a private collection)

КОВАЧИ И ЛИМАРИ / BLACKSMITHS AND WHITESMITHS

1. Оглас о отварању поткивачке радње Стојановић Властимира у Пожаревцу, 1942. године.
(ИАП, Удружење занатлија среза Пожаревачког)
Announcement about the opening of Stojanovic Vlasimir's whitesmith shop in Pozarevac, 1942.
(HAP, Craftsmen Association, the region of Pozarevac)

2. Чланови Управе пријављују Занатлијском еснафу за варош Пожаревац да се лимар овдашњи бесправни бави браварским послом правећи фуруне, плехане шпорете и чункове од црног лима; у Пожаревцу, 20. јануара 1912.
(ИАП, Еснаф пожаревачки)
Administration members report to the Craft Administration members report to the Craft Guild of Pozarevac that a local whitesmith makes ovens, stoves and black- metal- sheet stovepipes illegally. Pozarevac, 1912.
(HAP, Craftsmen Guild of Pozarevac)
3. Димитрије С. Петковић, лимар, члан Друштва „Слога“. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Dimitrije S. Petkovic, a whitesmithsmith, a member of 'Sloga'.
(HAP, Sloga Fund, a photography)
4. Љубомир Урошевић лимарски занат је изучио у Пешти.
(ИАП, збирка Varia)
Ljubomir Urosevic, who practised whitesmithing in Pest, Hungary.
(HAP, Varia collection)
5. Св. Илија – слава ковача у Кленовнику.
(ИАП, Дигитална збирка Љ. Марковић, фотографија)
St Ilija's Day, celebrated by blacksmiths in Klenovnik.
(HAP, Digital collection of Lj. Markovic, a photograph)
6. Ковачи из Влашког Дола.
(ИАП, Дигитална збирка Стојимировић, фотографија)
Blacksmiths from the village of Vlaski Do.
(HAP, Digital collection of Stojimirovic, a photograph)

ЗИДАРИ, КАМЕНОРЕЗАЦ, УЖАР/ /BRICKLAYERS, STONECUTTERS, ROPE MAKERS

1. Зидарско-тесарски еснаф издаје Мајсторско писмо Велимиру Цветановићу, у Пожаревцу, 23. октобра 1928.
(ИАП, фонд Еснаф пожаревачки)
Bricklayers and carpenters' guild awards

Velimir Cvetanovic with a Master Certificate on October 23, 1928.
(НАР, The Craftsman Guild of Pozarevac Fund)

2. Љубомир Николић, мајстор зидар из Бурјана. (Фотографија из приватне колекције)
Ljubomir Nikolic, a master builder from Burjan (Pozarevac).
(Photograph from a private collection)

3. Жене праве циглу. Фотографија настала непосредно после Другог светског рата. (ИАП, Збирка фотографија)
Women making bricks. The photograph was taken shortly after the Second World War.
(НАР, Collection of photographs)

4. Петар М.Петровић, каменорезац пожаревачки, био је добротвор „Слоге“. (ИАП, фонд Слога, фотографија)
Petar M. Petrovic, a stonemason from Pozarevac and benefactor of 'Sloga'.
(НАР, Sloga Fund, a photograph)

5. Допис Занатлијском еснафу Пожаревца на меморандуму ужарске радње Живојина Албуновића, 1925. године. (ИАП, Еснаф пожаревачки)
Letter to the Craftsman Guild of Pozarevac on the memorandum of Zivojin Albulovic's rope-making shop, Pozarevac, 1925.
(НАР, Craftsman Guild of Pozarevac Fund)

СТАКЛАРИ - ЧАСОВНИЧАРИ – ЕЛЕКТРИЧАРИ / GLAZIERS- WATCHMAKERS- ELECTRICIANS

1. Меморандум часовничарско-јувелирске радње Драгутина Адамовића Гуте, у Пожаревцу, 1922. (ИАП, фонд Пожаревачка Трговачка Омладина)
Memorandum of Dragutin Adamovic Gute's watchmaking and jewellery shop in Pozarevac, 1922.
(НАР, Trade Youth Association of Pozarevac)

2. Дипломирани инсталатер Трудић даје понуду за целокупну електричну инсталацију која „има бити урађена по најновијем пропису“, у

Пожаревцу, 30. марта 1929. (ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)

Professional installer Trudic offers to execute complete electrical installations that 'would be executed according to the latest regulation', in Pozarevac, March 30, 1929.
(НАР, Craftsmen Association of the region of Pozarevac)

3. Оглас у листу „Грађанин“ Електро-техничке радње Бошка П. Новаковића са понудом за извршење инсталација и понудом лустера „асталских лампи као и осталог инсталатерског материјала.“ (ИАП, *Грађанин*, 1936.)

An advertisement in weekly newspaper *Gradjanin* regarding Bosko P. Novakovic's electrotechnical shop which offers chandeliers, 'table lamps and other installation material' as well as the execution of installations.
(НАР, *Gradjanin*, 1936)

4. Електротехничко предузеће мајстора Трудића нуди своје услуге за поправку радио-апарата, у Пожаревцу, 26. марта 1946. (ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)
Mr Trudic's electrotechnical company repairs radio devices. Pozarevac, March 26, 1946
(НАР, Association of craftsmen of the region of Pozarevac)

5. Молба за одобравање цена Стакларско, порцуланска и фарбарска трговина – радионица огледала и шлифовање стакла Димитрија Нинића, у Пожаревцу, 1945. (ИАП, Удружење занатлија за срез Пожаревачки)
Request for price approval- glass, porcelain and paint shop, Dimitrije Ninic's mirror and glass glazing workshop, in Pozarevac, 1945.
(НАР, Craftsmen Association of the region of Pozarevac)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Историјски архив Пожаревац (ИАП)

- Суд општине Пожаревац (1883-1914) (СОП)
- Начелство Округа пожаревачког (1839-1922) (НОП)
- Начелство Среза пожаревачког (1907-1944) (НСП)
- Начелство Среза звишког (1839-1944) (НСЗ)
- Женска занатска школа Пожаревац (1919-1947) (ЖЗШП)
- Удружење пожаревачких раденика и занатлија „Слога“ Пожаревац (1893-1950) (Слога)
- Обједињени фонд „Добротвори и задужбинари Браничевског округа“ (1923-1951) (ДЗБО)
- Удружење занатлија среза Пожаревачког, Пожаревац (1845-1944; 1882-1989) (УЗСП)
- Удружење занатлија среза Млавског, Петровац (1935-1950) (УЗСМл)
- Удружење занатлија за срез Звишки, Кучево (1900-1948) (УЗСЗ)
- Удружење занатлија за срез Хомољски, Жагубица (1901-1951) (УЗСХ)
- Удружење занатлија среза рамског, Велико Градиште (1897-1945) (УЗСР)
- Занатски еснаф Пожаревац (1895-1932) (ЗЕФП)
- Збирка Црквених матичних књига (ЦМК)
- Varia 1791 - /
- Збирка фотографија (36 фот)

Архив Србије (АС)

- Совјет
- Министарство унутрашњих дела Краљевине Србије (МУД)
- Министарство финансија Краљевине Србије, Административно одељење (МФ А)
- Министарство просвете Краљевине Србије (МПС)
- Министарство народне привреде Краљевине Србије (Статистика, Трговина) – (МНП С, МНП Т)

Архив Југославије (АЈ)

- Министарство индустрије и трговине (65)

Објављена грађа:

- Статистика Краљевине Србије 1893, 1.
- *Двор и породица Књаза Милоша у Пожаревцу 1825-1839*, Зборник докумената 1, (избор из арх. фонда Књажеска Канцеларија, АС), Зборници докумената, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011.
- *Нахијски суд Пожаревац 1821-1839*, Зборник докумената 2 (избор из арх. фонда Књажеска Канцеларија, АС), Зборници докумената, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2013;

Периодика:

- Грађанин*, 1913, 1926, 1927, 1933.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вуловић Г, *Пушовања (адресар) кроз Пожаревац и срез*, Пожаревац, 1939.
2. Вучо Н, *Привредна историја Србије до Првој светској рати*, Београд, 1955.
3. Гавриловић Љ, *Одевање између јавној и приватној*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку* (приредили А. Столић и Н. Макуљевић), Клио, Београд, 2006.
4. Дентон В, *Србија и Срби*, Службени гласник, Београд, 2013.
5. Ђокић Д, *Занатли и у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, Народни музеј, Пожаревац, 1996.
6. Ердеи И, *Дуго путовање у Јевроју*, у: *Гласник Етнографског института САНУ LVI*, Београд, 2008.
7. Живковић Ј, *Коло српских сестара Пожареваца*, Народни музеј, Пожаревац, 2007.
8. Живковић Ј, *Окрућ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2007.
9. Живковић Ј, *Женска раденичка школа Пожаревачкој женској групују*, у: „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, Зборник радова са научног скупа Историјског архива Пожаревац, одржаног 10. октобра 2006. године – у сећање на хероје српске голготе 1916, том II/свеска 4, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2007.
10. Јовановић М, *Народна ношња у Србији у XIX веку*, Београд, 1979.
11. Каниц Ф, *Србија – земља и становништво*, II, Београд 1986.
12. Крушковић Р, *Накит из етнографске збирке Музеја у Нишу*, каталог, Ниш, 1972.
13. Лазих М, *Социјална структура кметора и приложника*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, Клио, Београд, 2006.
14. Манојловић М, *Срби и Грци са посебним освртом на Грке у Пожаревцу*, *Viminatum* 10, Народни музеј, Пожаревац, 1995-1996.
15. Манојловић М, *Жабари*, Жабари, 1998.
16. Манојловић М, *Браничевски алманах*, Пожаревац, 2002.
17. Манојловић М, *Пожаревац од турске касаве до српске вароши 1804-1858*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 2005.
18. Манојловић М, *Пожаревац - окружна варош 1858-1918*, Посебна издања, књига 5, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2011.
19. Миладиновић М, *Пожаревачка Морава*, Пожаревац, 1928.
20. Милорадовић Д, *Слоја пожаревачких занатлија и раденика 1893-1950*, каталог изложбе, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2000.
21. Милорадовић Д, *Прилој проучавању социјалних односа на примеру архивској фонда „Удружење `Слоја` пожаревачких занатлија и раденика у периоду 1893-1950*, у: „Браничево кроз војну и културну историју Србије“, Зборник радова са научног скупа Историјског архива Пожаревац, одржаног 10. октобра 2006. године – у сећање на хероје српске голготе 1916, том II/свеска 4, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2007.
22. Милорадовић Д, *Коситим као семенити социокултурних промена у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, магистарски рад у рукопису, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2014.
23. Миљковић Катић Б, *Структура градској становништва Србије средином XIX века*, Историјски институт, Београд, 2002.
24. Николић Ј, *Пожаревачке кафане као средишта друштвеној и културној живоји у периоду између два светска рата*, у: *Браничево у историји Србије*, Зборник са међународног научног скупа, том III/свеска 6, Историјски архив Пожаревац и Институт за новију историју Србије, Пожаревац-Београд, 2008.

25. Николић Ј, Милорадовић Д, Живковић Ј, *Век банкарског пословања у Пожаревачком округу*, каталог изложбе, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2003.
26. Николић Т, *Становништво*, у: Пожаревачки алманах, Пожаревац, 1957.
27. Обрадовић Љ, Манојловић М, *Два века музике и 50 година музичке школе „Стеван Мокрањац” у Пожаревцу*, Пожаревац 2000.
28. Перишић М, *Ваљево, град у Србији крајем 19. века*, Историјски архив Ваљево, Ваљево, 1998.
29. Перунички Б, *Пожаревац и његово управно подручје* (зборник докумената), Београд, 1977.
30. Перунички Б, *Петровац на Млави*, Београд, 1980.
31. Петровић М, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, I, Београд, 1897.
32. Поповић Б, *Одевање и мода у Србији у првој половини 20. века*, у: Приватни живот код Срба у двадесетом веку, Клио, Београд, 2007.
33. Прошић-Дворнић М, *Одевање у Београду у XIX и почетком XX века*, Стубови културе, Београд, 2006.
34. Стојановић Д, *Женска мода од средине 19. до 30-тих година 20. века*, Музеј примењене уметности, Београд, 1966.
35. Фелдић Д, *Стари Пожаревац*, Пожаревац, 1992.
36. Фелдић Д, *Кафане старог Пожареваца*, Пожаревац, 1994.

CIP - Каталогизација у публикацији -
 Народна библиотека Србије, Београд
 67/68(497.11)"1850/1950"(083.824)
 334.782(497.11)"1850/1950"(083.824)

МИЛОРАДОВИЋ, Драгана, 1964-

Занатство округа пожаревачког / Драгана Милорадовић,
 Јасмина Живковић. - Пожаревац : Историјски архив
 Пожаревац, 2017 (Смедерево : Newpress). - 68 стр. : илустр.
 ; 23 см. - (Едиција Изложбени каталози / Историјски архив
 Пожаревац. Каталог ; 24)

Тираж 300. - Стр. 7-8: Занатство округа пожаревачког, 1850-
 1950. - пројекат историјског архива Пожаревац / Јасмина
 Николић. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
 Библиографија: стр. 65-67.

ISBN 978-86-84969-81-3

1. Живковић, Јасмина, 1964- [аутор]

а) Занатство - Пожаревачки округ - 1850-1950 - Изложбени
 каталози

COBISS.SR-ID 252140300

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ

ЕДИЦИЈА „ИЗЛОЖБЕНИ КАТАЛОЗИ“ (2003 -)

У оквиру едиције објављени су следећи наслови:

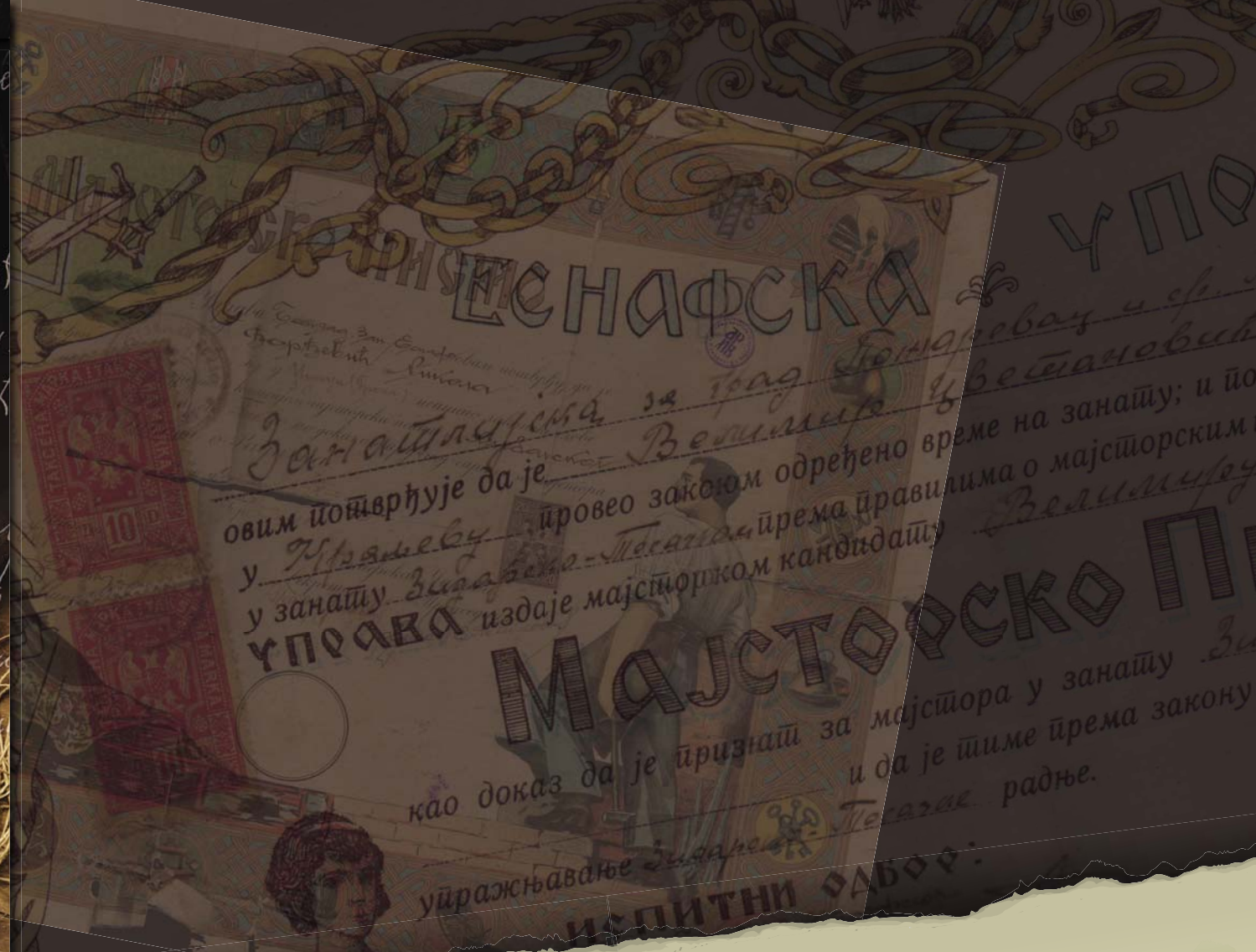
23. Логор Бањица 1941-1944 – заточеници из Пожареваца и Браничевског округа, каталог 23 (аутори: Исидора Стојановић, др Јасмина Николић, Снежана Лазић), Историјски архив Пожаревац, 2017.
22. Окупирани Пожаревац 1941-1944 - слике из свакодневног живота, каталог 22 (аутори: Јасмина Живковић, мср. и Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2016.
21. Архитектура Пожареваца у периоду између два светска рата, каталог 21 (аутори: Слободанка Цветковић, Наташа Милошевић Дулић и Петар Винкић), Историјски архив Пожаревац, 2016.
20. Задругарство у Пожаревачком округу до 1941. године, каталог 20 (аутори: Јасмина Живковић, мср. и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2012.
19. Пожаревачки магистрат-Први нахијски суд у Србији, 1821-2011, каталог 19 (аутори: Јасмина Живковић, мср. и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
18. Правно уређење и заштита својинских односа у Браничеву, каталог 18 (приредили: Живорад Сарафиновић и Нада Љушић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
17. Општенародна имовина 1945-1965, каталог 17 (аутори: Јасмина Живковић и Наташа Милошевић Дулић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
16. Филмски плакат 1941-1945, каталог 16 (аутори: мр Јасмина Николић и Драгана Милорадовић Николић), Историјски архив Пожаревац, 2011.
15. Плакат, „визуелни скандал“, одјек стварности и гласник пропаганде, каталог 15 (аутори: мр Јасмина Николић и Драгана Милорадовић Николић), Историјски архив Пожаревац, 2009.
14. 170 година локалне (само)управе у Пожаревацу, каталог 14 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2009.
13. Пожаревачко позориште између два светска рата (друго издање), каталог 13 (аутор: Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2007.
12. Округ пожаревачки у привреди српске буржоаске државе, каталог 12 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2007.
11. Судство као сегмент српске државности 1804-1914 - Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког (друго издање), каталог 11 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2006.
10. Пожаревачко позориште између два светска рата, каталог 10 (аутор: Слободанка Цветковић), Историјски архив Пожаревац, 2006.

9. Априлски рат, каталог 9, (аутор: Драгана Милорадовић), Историјски архив Пожаревац, 2006.
8. Српска ваздухопловна команда у Пожаревцу 1915. године, каталог 8 (аутори: мр Небојша Ђокић, Драгана Милорадовић и Јасмина Николић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
7. Седам векова светлости браничевске, каталог 7 (приредио: Живислав Антонијевић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
6. Скица кроз време - нека буде град, каталог 6 (приредиле: Јасмина Николић и Драгана Милорадовић), Историјски архив Пожаревац, 2005.
5. Службено одело у Србији у 19. и 20. веку, каталог 5 (приредио: Историјски музеј Србије), Историјски архив Пожаревац, 2005.
4. На олтару отаџбине - Јован Дучић, каталог 4 (приредио: Архив Војводине), Историјски архив Пожаревац, 2004.
3. Судство као сегмент српске државности 1804-1914 - Пожаревачки суд од магистрата до првостепеног суда Округа пожаревачког, каталог 3 (аутор: Јасмина Живковић), Историјски архив Пожаревац, 2004.
2. Пожаревачки округ и манастир Хиландар - Тиховање у Хиландару, каталог 2 (приредио: Божидар Витас), Историјски архив Пожаревац, 2004.
1. Век банкарског пословања у Браничевском округу, каталог 1 (приредиле: Јасмина Живковић, Драгана Милорадовић и Јасмина Николић), Историјски архив Пожаревац, 2003.

МЕСТНА ФАБРИКА

Занатлијска за град Пожаревац и сре
у Крајеву и провео законом одређено време на занату; и по
у занату Збирке - Посади према правилима о мајсторским м
УПРАВА издаје мајсторком кандидату Велики

МАЈСТОРСКА ПРАВА

као доказ да је признај за мајстора у занату. Ви
и да је шиме према закону
у изражавање Збирке. То азак радње.

ИСПИТНИ ОДБОР:

Пожаревац, 2017.